

ΑΣΙΑΚΑ

ΜÚΣΕΥΜΙ ΚÓΖΛΕΜÉΝΥΕΚ

2006.

44/1.

ARRABONA 44/2.

A CASTRUM BENE EGYESÜLET
12. VÁNDORGYŰLÉSÉNEK ELŐADÁSAI

ARRABONA

44/2.

**A CASTRUM BENE EGYESÜLET 12. VÁNDORGYŰLÉSE
A VÁRKUTATÁS ÍROTT ÉS KÉPI FORRÁSAI**
Győr, 2006. május 26–27.

ARRABONA 44/2. 2006
A Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Közleményei

Főszerkesztő:
Székely Zoltán

Arculatterv és technikai szerkesztés:
Tanai Csaba Taca

Olvasószerkesztő:
Csécs Teréz

Német fordítás:
Kohut Gyuláné
az Idegennyelvi Szolgáltató Munkaközösségi Bt. munkatársa

Angol fordítás:
Kovács Lajos

A kiadvány megjelenését támogatták:
Győr-Moson-Sopron Megyei Önkormányzat
Castrum Bene Egyesület

A borítón:
Georg Hoefnagel: Győr látképe, 1598

ISSN 0571-1304

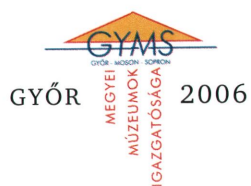
Kiadja: Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága
Felelős kiadó: Perger Gyula igazgató
Nyomdai kivitelezés: PALATIA Nyomda és Kiadó Kft.
Megjelenik: 500 példányban

ARRABONA

44/1.

ÜNNEPI KÖTET
A 65 ÉVES TOMKA PÉTER TISZTELETÉRE

ARRABONA 44/1. 2006
A Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Közleményei

Főszerkesztő:
Székely Zoltán

Arculatterv és technikai szerkesztés:
Tanai Csaba Taca

Olvasószerkesztő:
Csécs Teréz

Német fordítás:
Rezümék: Kohut Gyuláné,
az Idegennyelvi Szolgáltató Munkaközösségi Bt. munkatársa
Tanulmányok: H. Simon Katalin

Angol fordítás:
Kovács Lajos

A kiadvány megjelenését támogatták:
Győr-Moson-Sopron Megyei Önkormányzat
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

nka

Nemzeti Kulturális Alapprogram

A borítón:
Hun állatszobrocska, Árpás – Széruskert
(Faszobrocska arany borítással)
5. század, Xántus János Múzeum Ltsz. 85.5.7.

ISSN 0571-1304

Kiadja: Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága
Felelős kiadó: Perger Gyula igazgató
Nyomdai kivitelezés: PALATIA Nyomda és Kiadó Kft.
Megjelenik: 500 példányban

TARTALOM

<i>Gabrieli Gabriella</i> : A kacagó Tomka	5
Köszöntő Tomka Péternek!	7
<i>Aszt Ágnes</i> : „Markalf hazája...” Újabb régészeti kutatások a mosoni ispáni központban	9
<i>Balogh Csilla</i> : Avar kori kettős- és többes temetkezések a Duna–Tisza közén	41
<i>Livia Bende</i> : Bestattungssitten in der zweiten Hälfte der Awarenzeit in der durch die Flüsse Körös, Tisza und Maros umgebenen Landschaft	87
<i>Bíró Szilvia</i> : Temetkezési rítusok a győri Vagonygár (Homokgödrök) római temetőjében	111
<i>Dr. Czigány Jenő</i> : Rejtélyek és talányok egy koponyalelet körül	121
<i>Egry Ildikó</i> : Egy újkőkori zoomorf edény Mosonszentmiklós — Egyéni földekről ..	127
<i>István Főrizs – Adrien Pásztor – Géza Nagy – Mária Tóth</i> : Üveganyag újrafelhasználása az avar és szarmata kori üveggyöngyök mikroszöveti és (geo)kémiai vizsgálatára tükrében	141
<i>Garam Éva</i> : Virágos palmetták és félpalmetták	151
<i>Gömöri János</i> : Korai vaskori kultikus kocsiedény Fertőendréről	165
<i>Istvánovits Eszter – Kulcsár Valéria</i> : Szarmata nemzetségelek a Kárpát-medencében	175
<i>Juan Cabello – Mentényi Klára</i> : A zanati rk. templom kutatása	187
<i>Juhász Irén</i> : A szarvas-rózsási későavar temető lovas sírjai	205
<i>Kiss Gábor</i> : A vasasszonyfai avar temető kettőssírjai Adatok Tomka Péter gyűjtéséhez	219
<i>Langó Péter – Mende Balázs</i> : Honfoglalás kori sírok Enesén	231
<i>László Csaba</i> : Rábaszentmiklós középkori temploma	251
<i>Lovag Zsuzsa</i> : Augsburgi ötvösművek erdélyi templomokban	263
<i>Lőrincz Barnabás</i> : Megjegyzések a cohors XIX voluntariorum c. R. egy katonájának gerulatai (Oroszvár/Bratislava–Rusovce) családi sírkövéhez ..	271
<i>Lőrinczy Gábor – Straub Péter</i> : Az avar kori padmalyos temetkezésről. Szempontok a kárpát-medencei padmalyos temetkezések értékeléséhez	277
<i>Dr. Madaras László</i> : Griffek – indák – griffes-indás művészet (Egy öcsödi temető különleges övveretei)	315
<i>Molnár Attila</i> : A Hallstatt-kultúra emlékei a Sokoró-vidéken	337
<i>Müller Róbert</i> : A mikebudai avar kengyelpár	349
<i>Pálóczi Horváth András</i> : Az elpusztult késő középkori falvak morfológiai variációi	357

<i>Prohászka Péter</i> : A wien–atzgersdorfi hunkori női sír — észrevételek a poliédervégű tűk viseléséhez1	391
<i>Révész László</i> : Magyar honfoglalás kori sírok keltezési lehetőségei. Régészeti keltezés — természettudományos keltezés	411
<i>Péter Straub</i> : Bemerkungen zum germanischen Grab von Répcelak	441
<i>Szentpéteri József</i> : Amiről a térképek mesélnek... Adalékok az avar korszak keltezési problémaköréhez	455
<i>Szőke Béla Miklós</i> : Nagy Károly hadjárata az avarok ellen 791-ben	497
<i>Takács Károly</i> : „Castrum porte Bobuth” Kapuvár és Babót az Árpád-korban	523
<i>Takács Miklós</i> : A Ménfőcsanak — Szeles dűlői lelőhelyen 1990-91-ben feltárt, Árpád-kori veremházak	537
<i>Tomka Gábor</i> : Egy reliefdíszes délnémet kancsó a 16. század közepéről	567
<i>Tóth Endre</i> : Valeria vége	579
<i>Vaday Andrea</i> : A ménfőcsanaki kelta temető kronológiai modellje1	597
<i>Vida Tivadar</i> : A budakalászi korsó lovas íjásza	611
<i>Csécs Teréz</i> : Születésnap köszöntő	621
<i>Szőnyi Eszter</i> : Gondolatok 35 év távlatában	627
<i>Fehér Csilla</i> : Tomka Péter cikkeinek bibliográfiája	629
Összesített rövidítésjegyzék	635
TABULA GRATULATORIA	639

SUMMARY

<i>Gabrieli Gabriella</i> : The laughing Tomka	5
Salutation to Tomka Péter	7
<i>Aszt Ágnes</i> : „Markalf's Home” Recent archaeological findings in the bailiff centre of Moson County	9
<i>Balogh Csilla</i> : Dual and multiple burials in the region between the Danube and the Tisza River from the Avar Age	41
<i>Lívia Bende</i> : Burial customs in the second half of the Avar Age in the area bordered by the Körös, Tisza and Maros Rivers	87
<i>Bíró Szilvia</i> : Burial rites in the Roman cemetery of Győr Vagonygár (Homokgödrök)	111
<i>Dr. Czigány Jenő</i> : Mysteries and riddles around a skull find	121
<i>Egry Ildikó</i> : A Neolithic zoomorphic vessel from Mosonszentmiklós – Egyéni földek	127
<i>István Főríz – Adrien Pásztor – Géza Nagy – Mária Tóth</i> : Recycling of glassy material revealed by microtextural and geochemical investigations of Avar and Sarmatian Period glass beads	141
<i>Garam Éva</i> : Floral ornamented palmettes and semi-palmettes Contribution to the origin of the silver plate of Ada	151
<i>Gömöri János</i> : Grave of the East-Hallstatt Culture with a cultic wagon from Fertőendréd (Sopron County)	165
<i>Istvánovits Eszter – Kulcsár Valéria</i> : Sarmatian clan signs in the Carpathian Basin ..	175
<i>Juan Cabello – Mentényi Klára</i> : The research of the Catholic church of Zanat ..	187
<i>Juhász Irén</i> : Graves with horses in Szarvas-Rózsás from the late Avar Period ..	205
<i>Kiss Gábor</i> : Dual graves in the Avar cemetery of Vasasszonyfa Contribution to Péter Tomka's findings	219
<i>Langó Péter – Mende Balázs</i> : Graves from the Age of the Magyar Conquest in Enese	231
<i>László Csaba</i> : The medieval church of Rábaszentmiklós	251
<i>Lovag Zsuzsa</i> : Goldsmith works of Augsburg in the Transylvanian churches ...	263
<i>Lőrincz Barnabás</i> : A family tombstone of a soldier of the Cohors XIX voluntariorum c. R. from Gerulata	271
<i>Lőrinczy Gábor – Straub Péter</i> : Notes on the bench-structured graves of the Avar Age. Aspects of the bench-structured graves in the Carpathian Basin	277
<i>Dr. Madaras László</i> : The art of griffons and tendrils	315
<i>Molnár Attila</i> : The remains of the Hallstatt Culture in the Sokoró Region	337
<i>Müller Róbert</i> : Avar pair of stirrups of Mikebuda	349

<i>Pálóczi Horváth András</i> : The morphological variations of the ruined villages from the late Medieval Ages	357
<i>Prohászka Péter</i> : Woman's grave of hun period from Vienna-Atzgersdorf –Reflections to the pins with polieder head	391
<i>Révész László</i> : Dating options of the graves from the time of the Magyar conquest. Archaeological dating – scientific dating	411
<i>Péter Straub</i> : Notes on the German Grave of Répcelak	441
<i>Szentpéteri József</i> : Tales told by the maps Contribution to the dating problems of the Avar Age	455
<i>Szöke Béla Miklós</i> : Charlemagne's campaign against the Avars in 791	497
<i>Takács Károly</i> : "Castrum porte Bobuth" Kapuvár and Babót in the Árpadian Age	523
<i>Takács Miklós</i> : Pit-houses from the Árpád Age found at the site of Ménfőcsanak-Szeles dűlő in 1990-91	537
<i>Tomka Gábor</i> : A relief-ornamented South German JUG from the 16th century ..	567
<i>Tóth Endre</i> : The end of Valeria	579
<i>Vaday Andrea</i> : The chronological model of the Celtic cemetery of Ménfőcsanak ..	597
<i>Vida Tivadar</i> : Riding bowman on the jar of Budakalász	611
<i>Csécs Teréz</i> : Happy birthday to Tomka Péter	621
<i>Szónyi Eszter</i> : Memories of the past 35 years	627
<i>Fehér Csilla</i> : Bibliography of the articles of Tomka Péter	629
TABULA GRATULATORIA	639

INHALT

<i>Gabrieli Gabriella</i> : Der lächende Tomka	5
Begrüßung zu Tomka Péter	7
<i>Aszt Ágnes</i> : „Markalfs Heimat“ Neue archäologische Forschungen im Zentrum der Mosoner Gespanschaft	9
<i>Balogh Csilla</i> : Doppel- und Mehrfachbestattungen aus der Awarenzeit im Donau-Theiß-Zwischenstromland	41
<i>Livia Bende</i> : Bestattungssitten in der zweiten Hälfte der Awarenzeit in der durch die Flüsse Körös, Tisza und Maros umgebenen Landschaft	87
<i>Bíró Szilvia</i> : Bestattungsriten im Friedhof aus der Römerzeit der Győrer Waggonwerke (Homokgödörök)	111
<i>Dr. Czigány Jenő</i> : Rätsel um einen Schädel Fund	121
<i>Egry Ildikó</i> : Zoomorph-Gefäß aus dem Neolithikum, gefunden auf privatem Boden in der Gegend von Mosonszentmiklós ...	127
<i>István Fórizs – Adrien Pásztor – Géza Nagy – Mária Tóth</i> : Wiederverwertung von Glasmaterial im Spiegel (geo)chemischer und Mikrogewebe- Untersuchungen von Glasperlen aus der Zeit der Awaren und Sarmaten .	141
<i>Garam Éva</i> : Blüten-Palmetten und Halbpalmetten Beiträge zur Datierung der Silberschale von Ada	151
<i>Gömöri János</i> : Grab der Osthallstattkultur mit Wagensgefäß aus Fertőendréd (Kom. Sopron, Ungarn)	165
<i>Istvánovits Eszter – Kulcsár Valéria</i> : Nationale Zeichen der Sarmaten im Karpatenbecken	175
<i>Juan Cabello – Mentényi Klára</i> : Erforschungen der Röm.-Kath. Kirche zu Zanath	187
<i>Juhász Irén</i> : Rittergräber des Spätawarischen Friedhofes Szarvas-Rózsás	205
<i>Kiss Gábor</i> : Doppelgräber des awarischen Friedhofes in Vasasszonyfa. Daten zur Sammlung von Péter Tomka	219
<i>Langó Péter – Mende Balázs</i> : Gräber aus der Zeit der Landnahme in Enese	231
<i>László Csaba</i> : Die mittelalterliche Kirche in Rábászentmiklós	251
<i>Lovag Zsuzsa</i> : Augsburger Goldschmiedearbeiten in Kirchen Siebenbürgens ...	263
<i>Lőrincz Barnabás</i> : Zur Familiengrabstele eines Soldaten der cohors XIII voluntariorum c. R. aus Gerulata	271
<i>Lőrinczy Gábor – Straub Péter</i> : Über die awarenzeitlichen Nischengräber. Angaben zur Bewertung der Nischengräber des Karpatenbeckens	277
<i>Dr. Madaras László</i> : Greif-Ranken – Kunst der Greif-Ranken	315
<i>Molnár Attila</i> : Funde und Fundorte der Hallstattkultur in der Sokoró-Region ..	337
<i>Müller Róbert</i> : Awarische Steigbügelpaar von Mikebuda	349

<i>Pálóczi Horváth András</i> : Morphologische Variationen der zerstörten Dörfer aus dem späten Mittelalter	357
<i>Prohászka Péter</i> : Das hunnenzeitliche Frauengrab von Wien-Atzgersdorf – Bemerkungen zur Tracht der Nadeln mit Poliederknopf	391
<i>Révész László</i> : Möglichkeiten einer Datierung der Gräber aus der Zeit der Landnahme durch die Ungarn. Archäologische Datierung – naturwissenschaftliche Datierung	411
<i>Péter Straub</i> : Bemerkungen zum germanischen Grab von Répcelak	441
<i>Szentpéteri József</i> : Was die Verbreitungskarten erzählen... Beiträge zum Problemkreis der Datierung der Awarenzeit	455
<i>Szőke Béla Miklós</i> : Feldzug Karls des Große gegen die Awaren im Jahre 791 ..	497
<i>Takács Károly</i> : „Castrum porte Bobuth” Kapuvár und Babót in der Arpadenzeit	523
<i>Takács Miklós</i> : Grubenhäuser aus der Arpadenzeit, entdeckt 1990-91 am Fundort Ménfőcsanak – Szeles dűlő	537
<i>Tomka Gábor</i> : Ein reliefgeschmückter süddeutscher Krug aus der Mitte des 16. Jahrhunderts	567
<i>Tóth Endre</i> : Das Ende der Provinz Valeria	579
<i>Vaday Andrea</i> : Chronologisches Modell des Kelten-Friedhofes von Ménfőcsanak ..	597
<i>Vida Tivadar</i> : Der Reiterbogenschütze des Kruges aus Budakalász	611
<i>Csécs Teréz</i> : Geburtstagsbegrüßung	621
<i>Szőnyi Eszter</i> : Gedanken über die 35 Jahren	627
<i>Fehér Csilla</i> : Bibliographie der Aufsätze von Tomka Péter	629
TABULA GRATULATORIA	639

Balogh Csilla

AVAR KORI KETTŐS- ÉS TÖBBES TEMETKEZÉSEK A DUNA-TISZA KÖZÉN

BEVEZETÉS

A különböző társadalmak esetében a térrel való gazdálkodás elsősorban a települések esetében követhető nyomon, a temetők legfeljebb indirekt módon tükrözhetik az adott közösség térszükségletét. Esetükben legfeljebb a mellékletek sírokon belüli elhelyezésének vizsgálatával alkothatunk képet térhasználásukról, hiszen a telep/telepek és a temető viszonyának vizsgálatára csak kevés esetben nyílik lehetőség, és ugyancsak ritkán nyílik alkalom a temető nagyságának, kiterjedésének vizsgálatára, hiszen a legtöbb temető nem teljesen feltárt. Objektívebben vizsgálható — még akár a temetőrészek esetében is — a sírok sűrűsége, vagy éppen a temetőn belül a „rokonsági foltok” (Steuer 1982, 461–465.) egymáshoz való viszonya.

Bár abban egyetértünk, hogy a sír ásásakor végzett munka nagysága feltehetően a temetést rendezők demonstrációjához tartozott (Tomka 2003, 13.), a sírok köbtartalmából messzemenő következtetések nem vonhatók le.¹ Ahogyan abból sem, ha egy sírba két vagy akár több halottat temettek el. Ezt bizonyítja, hogy különböző régészeti korokban és kultúrákban felbukkan e jelenség, és mindig csupán kisebb számban fordul elő (Tomka 2003, 18–20.). Előfordulásából legfeljebb egy kisebb és szorosabb körben elhalálozására következtethetünk. Az egy gödörbe, vagy egymás közelébe temetéssel nem mást kívántak demonstrálni, mint hogy akik az életben szorosabban kötődtek egymáshoz, azok a túlvilágon is együtt, vagy legalábbis egymás közelében legyenek. Éppen emiatt Tomka Péterrel ellentétben (Tomka 2003, 14.) úgy vélem, hogy a többes temetkezések vizsgálatba érdemes bevonni az ugyanabba a sírgödörbe történt, de későbbi temetkezést (Nachbestattung), illetve ennek a speciális esetét, az ikersírt (Nebenbestattung) is, amikor külön sírgödört ásnak, de törekednek arra, hogy a lehető legközelebb kerüljenek a korábbi sírhoz. A tömegsírok (Massengrab) azonban már nem tartoznak e körbe.

Az előbbiekből következően szerintem a kettős- és többes temetkezések megléte, vagy hiánya nem jellemzi az adott közösség térhasználását. Mindezt a következőkben a Duna-Tisza közén található avar kori temetőkből ismert kettős- és többes temetkezések elemzésével is alátámasztom.

A dolgozatban mellőzöm a téma kutatástörténetének áttekintését és a párhuzamok citálását a kora középkori steppéről, és más régészeti korokból, valamint a kettős- és többes temetkezések hátterének számbavételét is, mert ezek alól felment Tomka Péter e témával kapcsolatos kiváló munkája (Tomka 2003). Ez utóbbival kapcsolatosan magam azt a véleményt képviselem, hogy a vizsgált kettős- és többes temetkezések közel egy időben meghalt, egymáshoz közelálló, talán rokonok közös sírjai. Nem támasztható alá egyetlen esetben sem egy rituális gyilkosság felvetése, és megfelelő antropológiai vizsgálat nélkül bizonyítani nem lehet azt sem, hogy az avar kori sírokból a kettős- és többes temetkezések jelensége egy járványos betegség okozta társadalmi traumával magyarázható.

A kettős- és többes temetkezések előfordulási gyakorisága

Nagyjából a Gödöllő–Heves vonaltól D-re egészen a Titelig terjedő területről gyűjtöttem fel a kettős- és többes temetkezéseket tartalmazó, avar kori lelőhelyeket. Ezek közé soroltam az egy időben eltemetetteken kívül az utántemetéseket és az ikersírokat is.

Erről a területről 102 olyan temetőt ismerek, amelyből 5-nél több sírról van adatunk. Ezek közül 34 helyről (Izd. Katalógus!), vagyis a temetők 33%-ból, tehát minden harmadikból került elő két vagy több csontvázat tartalmazó sír. A lelőhelyek egyenetlen területi szóródást mutatnak (1. ábra), ami nagy valószínűséggel csak a jelen kutatótsági állapotot tükrözi. A Katalógusban felsorolt lelőhelyeken kívül néhány további lelőhelyekről van közvetett információnk (pl. Tiszaalpár, Óverbász/Vrbas (SCG) stb.), egyes lelőhelyek adatai ellenőrizhetetlenek voltak (pl. Kiskőrös–Vágóhíd) és nyilván egyéb, számomra hozzá nem férhető temetőben is kerültek elő e körbe tartozó temetkezések.

Az általam ismert 122 kettős- és többes temetkezés (2. táblázat) közül 111 egy időben történt, 9 utántemetkezés, ahol a Gombos IV. temető 23–24. és a Homokmégy-Halom 126–127. sír kivétel a felnőtt sírjába utólag gyermeket temettek el, és 2 ikersír.

Az összes vizsgált esetből mindössze 5 sírban, az összes temetkezés mindössze 4%-ban volt kettőnél több, kivétel nélkül minden esetben három egyén eltemetve, mely közül 2 nő-felnőtt/férfi-gyermek és 3 nő-gyermek-gyermek temetkezése volt. Ezek közül csak a Hajós–Cifrahegy 113. sírt (4. ábra 1.) ásták olyan szélesre, hogy abban „kényelmesen” elhelyezhették párhuzamosan a karjaikat egymásba fűzve fektetett férfit és nőt, lábszárcsontjaik közé pedig a gyermeket. A Gátér 270. és az Alattyán 696. sírokban igen szűk gödörbe, valószínűleg közös koporsóba igyekeztek összezsúfolni a három csontvázat. A gátéri sírban nő és ellentétesen fektetve egy másik felnőtt feküdt és a női váz jobb karjával ölelt át egy csecsemőt. Az alattyáni sírban a csontvázak helyzete alapján úgy látszik, hogy a sírba csak a nőt és a kisebb, 1 év körüli gyermeket akarták temetni, és szorosabb összetartozásukat is kifejezték azzal, hogy a halott nő mellé úgy helyezték a gyermeket, hogy azt a bal karjával magához ölelje. A velük eltemetett nagyobb, 6-8 év körüli gyermek máshogyan már nem fért el, mint a női váz lábánál, vele ellentétesen fektetve. Az Üllő I. temető 69. és az Üllő II. temető 113. sírjában a párhuzamosan egymás mellé fektetett női és gyermekvázon kívül, a női váz lábánál 1-1 gyermekkoponyát találtak. Mivel e sírok bolygatatlanok voltak, és egyik temetőben sincs egyéb adat plusz koponya előfordulásáról, vagy a koponya hiányáról, nem látjuk indokoltnak a koponyarablás felvetését, hanem egyelőre elfogadjuk, hogy a női váz lábához mindkét esetben gyermeket helyeztek.

Egy-egy temetőn belül a kettős- és hármastemetések „normális” 1-2%-os előfordulási aránya (Tomka 2003, 18.) a vizsgált lelőhelyeken nagyobb szóródást mutat (1. táblázat). Nem éri el az 1%-ot Fajsz-Ártér és Kishegyes–Sárgagödör (SCG) lelőhelyeken, ugyanakkor meghaladja a 3%-ot 10 temető esetében, azaz az összes vizsgált lelőhely 30%-ban. Ez utóbbi lelőhelyek 4 csoportot alkotva helyezkednek el: Budapest környékén (Budapest XXI. Csepel–Háros BVM II. Rákóczi Ferenc u. 289–295. (2.); Budapest X. Rákos, Ejtőernyős torony (3.); Bugyi–Úrbőpuszta (6.)), Szeged környékén (Szeged–Fehértó B. (26.); Szeged–Fertő láposa (27.); Szeged–Makkoserdő (30.)), Vajdaság É-i részén (Kanizsa–Kultúrotthon/Kanjiža–Centar, Dom Kulture (SCG) (17.); Kishegyes–Kálvária, Kossuth téglagyár/Mali Idjoš–Kalvarija, opštinska ciglana Košut (SCG) (19.); Topolya–Bánkert, Vágóhíd/Bačka Topola–Bánkert, Klanica (SCG) (32.)) és magában áll Jánoshida–Tótkérpuszta (15.). Kiemelkedően magas a kettős sírok előfordulása a topolya-bánkerti (4,8%) és budapest-rákosi (7,5%) temetőben.

1. táblázat
Kettős- és többes temetkezések százalékos előfordulása
a Duna-Tisza közti avar kori temetőkben.

Lelőhely	Ismert sírok száma	Kettős- és többes sírok száma	%-os előfordulás
Alattján-Tulát	708	10	1,4
Budapest XXI. Csepel-Háros, BVM II. Rákóczi Ferenc út 289–295.	101	4	3,96
Budapest-Rákos	40	3	7,5
Budapest-Tihany tér	34	1	2,9
Budapest-Weckerle telep	54	1	1,85
Bugyi-Ürbőpuszta	53	2	3,77
Csengele-Feketehalom	108	1	0,9
Fajsz-Ártér	132	1	0,75
Felgyő-Ürmös tanya	220	3	1,36
Gombos IV. temető/ Bogojevo (SCG)	66	1	1,5
Hajós-Cifrahegy	169	4	2,36
Homokmégy-Halom	167	3	1,79
Jánoshida-Tótkérpuszta	256	10	3,9
Jászapáti-Nagyállás út	412	8	1,94
Kanizsa-Kultúrotthon/ Kanjiža-Centar, Dom Kulture (SCG)	64	2	3,125
Kecel-Határdűlő	91	1	1,09
Kishegyes-Kálvária, Kossuth téglagyár /Mali Idjoš-Kalvarija, opštinska ciglana Košut (SCG)	30	1	3,33
Kishegyes-Sárgagödör/ Mali Idjoš-Zuta jama (SCG)	115	1	0,86
Kiskőrös-Város alatt	213	5	2,81
Madaras-Téglavető dűlő	92	1	1,08
Mélykút-Sáncdűlő	54	1	2,12
Sükösd-Ságod	363	4	1,1
Szeged-Fehértó A.	376	11	2,92
Szeged-Fehértó B.	132	4	3
Szeged-Fertő láposa	25	1	4
Szeged-Kiskundorozsma, Kettőshatár I. temető	298	6	2,01
Szeged-Kundomb	319	6	1,88
Szeged-Makkoserdő	339	10	3,12
Szokolac-Moravicai út/Bački Sokolac-Moravički put (SCG)	74	2	2,7
Topolya-Bánkert/ Bačka Topola-Bankert Klanica (SCG)	166	8	4,8
Üllő I. temető	259	2	2,7
Üllő II. temető	152	4	2,63

A temetkezések tájólása

A kettős- és hármas sírok tájolásáról az esetek nagy többségében fókuszosságú adatokkal nem rendelkezünk és az esetek 20%-ban az égtájokról sincs információnk. A vizsgálható temetkezések túlnyomó többsége (72%) ÉNy–DK tájolású, amely a Duna–Tisza közén az egész avar korban uralkodó irányítás. A sírok 17,5%-a Ny–K, 6%-a É–D, és 2 sír K–Ny irányítású. A Sükösd–Ságod 47–48. sír (5. ábra 1.) és a Szeged–Fehértó A. 282. sír a temetők ellentétes tájolású sírjai közé tartoznak.

Sírformák és sírpítmények, a sírgödörök mérete

A sírok döntő többsége (88,5%) sima aknasír, többé-kevésbé lekerekített sarkú, téglalap alakú sírgödör. Arányuk feltehetően még nagyobb lehet, hiszen azokban az esetekben is joggal feltételezünk aknasírt, ahol erről külön információ nincsen. Ezen kívül 3 kétoldali padkás, 1 cölöpszerkezetes és 4 fülkesír is előfordul a vizsgált temetkezések között.

A padkás sír — Szeged–Kundomb 212., Szokolác–Moravicai út (SCG) 30. és 55. (8. ábra 5.) sír — a késő avar korban klasszikusnak mondható sírtípusba tartozik, ahol a padka a sírgödör két hosszanti oldalán fut és az akna lefedésére szolgáló deszkák megtámasztása volt a célja. E két temetőben a feltárt sírok között a padkás sír gyakori sírformának számít: a kundombi temető 319 sírja közül 25, a szokoláci 74 sír közül 23 volt padkás és mindkét temetőben inkább a 8. századra keltezhető női temetkezésekre jellemző ez a sírforma. Ezekben a temetőben a padkás sír alkalmazásának nincs megkülönböztető szerepe.²

A csepel–hárosi 101. sírban a sír hosszoldalánál, a sarkok közelében 2-2 téglalap alakú kiugrás található (Nagy 1998, Abb. 83. 4.). Ez a cölöpös sírforma az avar korban szintén elterjedt, de nem annyira általános típus, és valószínűleg egy, a koporsót védő sírkamraszerű építménnyel hozható összefüggésbe (Wicker 1990, 32., 24. j., Tomka 1979, 76.).

Szokatlan jelenségnek számít, hogy fülkesírban kettős temetkezés fordul elő.³ A makkoserdei temető 48, késői típusú (Bende 2000, 250–251.) fülkesírja közül a 91. és a 270. sírok kettős temetkezések voltak, de a 70. és a 262. sírokból előkerült csontok is kettőssírra utalnak. A 70. és 91. sírokban felnőtt nő és gyermek csontváz volt, az utóbbi esetben a gyermekváz a felnőtt lábánál került elő, a 262. és 270. sírok esetében pedig felnőtt férfi és nő feküdt egymás mellett.⁴

A kora avar kori fülkesírok között tudomásom szerint eddig nem került publikálásra kettős- vagy többes temetkezés (Lőrinczy 1994),⁵ és az avar kor második feléből is csak kevés és bizonytalan példát említhetünk: Szarvas–Grexa-téglagyár 68. lh. avar temetőjében a 174. (Juhász 2004, 34.), 182. (Juhász 2004, 35.) és 395. (Juhász 2004, 59.) sírban kettős, a 40. sírban (Juhász 2004, 14.) hármas temetkezést írt le az ásató. Mivel valamennyi sír erősen bolygatott volt és belőlük nem teljes emberi vázak kerültek elő (Juhász 2004, 66–67.), ezért adataikat érdemes óvatosan kezelni.

A sírgödörök köbtartalmára vonatkozóan 67 sír esetében (55%) végezhetünk számítást. A fülkesírokat kihagytuk a vizsgálatból. A kapott értékek csak tájékoztató jellegűek lehetnek a mélységadatok miatt, hiszen alig van információnk arra nézve, hogy a sírmélységeket honnan számították. Ugyanakkor az adatok tendenciózusak, ezért áttekintésük mégsem haszontalan. A sírok köbtartalma alapján a temetkezéseket három csoportra osztottuk. 8 sír (12%) nem érte el az 1 m³-t, sőt a Jászapát–Nagyálási úti temető 2 kettős gyermektemetkezése (100. és 109. sír) alig több mint 0,1 m³. A 8 sír közül 2 nő-gyermek sírja volt: a Szeged–Fehértó A. temető 60. sírja nagyon keskeny (40 cm), és ugyanezen temető 152. sírja átlagosnál sekélyebb (60 cm) volta

miatt esett ebbe a kategóriába. A csoport többi 6 sírja két gyermekvázat tartalmazott. Ezek a sírok részben a gyermekek méretéhez ásott rövid és keskeny sírgödörből, illetve a temetők többi sírjához viszonyítottan sekélyebb mélységükből adódóan kerültek e csoportba.

A sírok több mint fele (64%) sorolható az 1–3 m³ közötti, közepes köbtartalmú sírok körébe. Ide csak kettős sírok tartoznak és az átlagosnál szélesebb, de igen sekély hajós–cifrahegyi 113., hármás temetkezést tartalmazó sír. 16 sír (24%) 3 m³-nél nagyobb úrtartalmú volt. Kiemelkedik 5,75 m³-rel a Szeged–Kundomb 212., padkás sír, de ebbe a csoportba tartozik a Szokolác–Moravicai úti temető 55., szintén padkás sírja is. A harmadik padkás sír, a szokoláci 30. sír utántemetés, s a mérete is ennek megfelelő. A Madaras–Téglavető dűlő 20., Szeged–Fehértó B. 130. és Topolya–Bánkert 124. sír az átlagosnál nagyobb szélessége és mélysége eredményeként a már említett kundombi sírral együtt a legnagyobb úrtartalmú (4 m³-nél nagyobb) sírgödör annak ellenére, hogy a kundombi kivételével nő-csecsemő temetkezéseket tartalmaz. Ezekon kívül egyes sírok az átlagosnál nagyobb szélességük (90–140 cm), mások nagyobb mélységük (185–270 cm) következtében lettek nagyobb köbtartalmúak.

A sírok köbtartalmára vonatkozóan összegezve megállapíthatjuk, hogy a köbtartalom és a sírban eltemetettek mérete mindig egyenes arányban áll egymással, a gyermeksírok mindig sekélyebben is. A hármás temetkezések között egyaránt vannak átlagos és nagyobb köbtartalmú temetkezések, ugyanakkor a kettős temetkezések között fordulnak elő az átlagosnál szélesebb és mélyebb sírok. Tehát a sírok mérete és az eltemetett halottak száma nem áll egymással feltétlenül arányban.

Koporsóhasználat és halotti kerevet

Az általam ismert 122 kettős- és hármás temetkezésből mindössze 22 alkalommal figyeltek meg koporsó használatára utaló nyomokat, s a közös koporsó használata kizárólagos. Legtöbbször a sírgödör aljában jelentkező gödrök és árkok jelenlétéről van adat, melyet általában a koporsók bizonyítékaként értékelnek (Tomka 1979, 53.). Mindössze 4 esetben került elő a koporsó meglétének elsődleges bizonyítéka, a koporsó lezárásához használt vaskapocs és vaspánt. A budapest–rákosi temető 13. és 19. sírjában vasszögekkel átütött széles vaspántok (Nagy 1998, Taf. 58., 60–62.) voltak. Az utóbbi sírban a pántok mennyiségét Tomka Péter feltűnően soknak vélte (Tomka 2003, 27.), de a temető egyéb sírjaival (pl. 12., 20–22. sírok Nagy 1998, Taf. 57–58., 62–69.) összehasonlítva már nem tűnik annak, és csak a pántok száma alapján nem indokolt két koporsó meglétét feltételezni. A közös koporsóba eltemetett halottak szétválasztásának egyetlen és egyedi megoldását képviseli a Szeged–Fertő láposa 8. sír (6. ábra 1–2.), ahol a közös, nagyméretű koporsót deszkafallal osztották két részre.

A csengele–feketehalmi temető 100–101. sírjában (Török 1995, Pl. 6.) és Sükösd–Ságod 200–201. sírjában 1-1, kisméretű ácskapocs alakú vaskapocs utalt koporsóra. Sajnos, egyik esetben sincs adatunk arról, hogy honnan kerültek ezek elő.

A viszonylag kevés megfigyelt eset ellenére valószínűleg több esetben került sor koporsóba való temetésre, amint azt az utóbbi évek kutatása felvetette (Tomka 1979, 77., 81–82.; Wicker 1990, 49.). A padkás síroknál és a fejtől-lábtól elhelyezett halottak esetében a csontvázak helyzete alapján is feltételezhetjük, hogy közös koporsót használtak (Tomka 2003, 21.).

3 esetben a sír aljában megfigyelt elszíneződések és a csontvázak helyzete alapján szerves anyaggal, bőrrökkel letakart halotti kereveten helyezték sírba a halottakat. A Csólyospálos–Felsőpálos, Budai tanya 172–173. sírban (Wicker 1990, II. t. 3–4.) és Sükösd–Ságod 57–58. sírban (5. ábra 2.) a párhuzamosan fektetett, felnőtt csontvázak

egymástól nagyobb távolságra kerültek elő, amelyből arra következtetünk, hogy külön halotti ágyakon temették el őket. A topolya-bánkert 191. sírban az eltemetett nőt és kicsi gyermekét közösen szerves anyaggal becsavarva helyezték halotti ágyra.

A halottak helyzete és egymáshoz való viszonya

A Duna–Tisza közti avar kori kettős- és hármastemetkezésekben a halottakat kevés kivételtől eltekintve hanyatt, nyújtott helyzetben temették el. Eltérést az úrbőpusztai 1. sírban figyeltek meg, ahol a két felnőtt váz hanyatt feküdt, de a jobb oldali váznak a jobb, a bal oldalnak a bal lába volt kissé térdben behajlítva, valamint a mélykúti 16. sírban (8. ábra 1.), ahol a női váz lábán ellentétesen fektetett gyermekváz ún. békapozícióban nyugodott. A Kanizsa–Kultúrotthon (SCG) 8. sírban és az Üllő II. temető 113. sírjában a női vázak felkarcsontjain oldalukra fektetve voltak a gyermekvázak. Egyedi esetet képvisel a Felgyő–Ürmös tanya 61. sír (7. ábra 4.), amelyben a férfi és női váz is nyújtva, de oldalára fektetve, egymás felé fordulva, szorosan egymás mellett helyezkedett el. Két esetben — Szeged–Fehértó A. 211. és Szeged–Kundomb 212. sír — a gyermek, illetve csecsemőváz hasra fektetve feküdt, mindkét esetben a lábszáron.

A vizsgált kettős- és hármastemetkezés közül az eltemetettek életkoráról és neméről nincs adat 5 esetben, és további 10 sírnál a nemeket nem, vagy csak részben tudjuk. Leggyakrabban, 54 sírban (50,4%) nő és gyermek vagy csecsemő van együtt eltemetve, 23 sírban (21,5%) nő és férfi, 11-11 esetben (10%) férfi és gyermek vagy csecsemő és két gyermek, 4 esetben (3,7%) két férfi és egyetlen sírban van két nő.

A csontvázak egymáshoz való viszonya alapján két csoportot látunk: az egyik csoportba azok a sírok tartoznak, ahol a halottak elhelyezésével a temetést rendezők a közös sírban nyugvók egymáshoz való érzelmi kötődését is igyekeztek kifejezésre juttatni, a másikban a halottak egymáshoz viszonyított helyzeténél láthatóan döntő szerepe az optimális térkihasználásnak volt.

Az első csoportba sorolhatók egyes nő-férfi kettős sírok — Bugyi–Úrbőpuszta 1., Hajós–Cifrahegy 113., Sükösd–Ságod 47–48. és Szeged–Kundomb 241. sír —, ahol a csontvázak karjai egymásba vannak fonva, amellyel egyfajta érzelmi kötődést fejeztek ki, valamint a nő-gyermek/csecsemő közös temetkezéseket tartalmazó sírok egy része, amelyekben joggal anya és gyermeke közös sírját láthatjuk. Ide tartoznak azok a sírok, ahol a női csontvázra vagy szorosan a felsőtest mellé — Alattyán–Tulát 696., Hajós–Cifrahegy 43. (3. ábra 1–2.), Kanizsa–Kultúrotthon 8., Madaras–Téglavető dűlő 20., Szeged–Kundomb 148. sír, stb. —, vagy szülési helyzetbe a lábak közé — Alattyán–Tulát 415., Hajós–Cifrahegy 35. (2. ábra 1.), Mélykút–Sáncdűlő 16., Szeged–Kundomb 183. sír — helyezték a gyermekvázat. Ide kapcsolódik a topolyai 191. sír is, amelynek érdekessége, hogy a sírban fekvő senium korú (40-68 éves) női váz lábán ellentétesen fektetve egy koraszülött csecsemő került elő, ahol a nő (anya) elhalálása és a gyermek idő előtti születése és halála is talán a nő szüléshez már előrehaladott korával hozható összefüggésbe.

Ezeket kívül idetartozónak gondolom az utántemetkezéseket is, ahol az eltemetett nők után meghalt gyermeküket a közelükben igyekeztek elhelyezni. Az általam ismert 9 utántemetkezésnél — a homokméggyi 126–127. sír kivételével — mindig alul fekszenek a felnőttek és magasabban a gyermekvázak. A Kiskőrös–Város alatti temető 130. sírja férfi-gyermek csontvázat tartalmazott, de a többi esetben adultus korú női vázakra volt csecsemő vagy gyermek utólag eltemetve. Itt is akad egyetlen kivétel, az Üllő I. temető 56. sírja, amelyben senium korú (55-60 éves) női váz felett került elő egy gyermekkoponya. Még az ikersírok — Hajós–Cifrahegy 25–30. (10. ábra 1–2.) és Szeged–Makkoserdő 225–226. sír — is ebbe a csoportba sorolhatók,

mert valószínűleg az előbbi esetekkel megegyező indíttatásból igyekeztek a sírokat egymáshoz a lehető legközelebb ásni.

A kettős- és hármastemetkezések másik csoportjánál, különösen pedig a közös koporsóban eltemetetteknel érvényesült az a helyzet, hogy a valószínűleg, közel egy időben meghalt szorosabb vagy távolabbi rokonságban állókat úgy helyezték el, ahogyan a legjobban elfértek. A 122 temetkezés közül 26 esetben (21%) nem rendelkezünk megbízható adatokkal a vázak elhelyezkedéséről. A fennmaradó 96 sír többségében, 59 sír (61,5%) esetében párhuzamosan vannak fektetve a halottak. Ide tartozik a legtöbb nő-gyermek/csecsemő, két kivétellel az összes nő-férfi temetkezés, a férfi-férfi és a gyermek-gyermek sírok fele, valamint az egyetlen, két női vázat tartalmazó sír. Ehhez képest a fejtől-lábtól ellentétes helyzetben való temetés előfordulása 12 sírban (12,5%) kevésnek, sőt ritkának tekinthető. Ebben a csoportban többségében nő-gyermek/csecsemő sírok tartoznak. A Szeged–Fehértó A. 168–169. és Szokolác–Moravicai út 55. sírok, amelyek férfi-nő temetkezést tartalmaztak is ilyenek. Mindkét sírban a férfi fektetve ellentétesen és míg a fehértói sír leletanyagban szegényes (orsógomb, vascsat, öntött bronz pikkelymintás kisszívjég), addig a szokoláci sírban, különösen a női váz mellett, változatos leletanyag (lsd. Katalógus!) került elő. Ide sorolható a Felgyő–Ürmös tanya 3. sír, amely gyermek-gyermek temetkezése.

A közös sírban nyugvó felnőttek temetkezéseiben megfigyelhető, hogy a férfiakat, vagy azonos neműek közül az idősebbeket fektetik a sír jobb oldalára. Itt is akadnak persze kivételek, 3 esetben — Jánoshida–Tótképuszta 252., Szokolác–Moravicai út 55. sír és Makkoserdő 270. fülkesír — a sír bal oldalára kerültek a férfiak. A szokoláci sír az egyetlen példa arra, hogy a férfi fekszik ellentétesen, s a nő minden kétséget kizáróan a főszemély (Hauptperson), amit a sírban elfoglalt jobb oldali helyzetével, ÉNy–DK irányú fektetésével és a mellékletekkel is egyértelműen jeleztek.

Tendenciaként a Duna–Tisza közti kettős- és hármastemetkezéseknél megállapíthatjuk, hogy a sír jobb oldalát tekintették a férfi oldalnak, de ez nem, vagy csak ritkán, a 30 felnőtt-felnőtt temetkezésből mindössze egy temetőben és 2 esetben — Jánoshida–Tótképuszta 222. és 252. sír — párosult azzal, hogy a mellékletek alapján a férfi halottak egyértelműen rangosabbak, azaz a sír fő személyei lettek volna.

Vagyis a területen eddig előkerült kettős- és hármastemetkezések esetében nem mutatható ki a leletanyag alapján az alá-fölérendeltség, azonban néhány kivételes esetben a rangosabb halott a sír jobb oldalát foglalja el, legyen az akár férfi, nő, vagy idősebb személy. Az adatokból a jobb oldalnak, mint a férfi halottak helyének szinte kizárólagos volta a jellemző.

A felnőtt-gyermek és nagyobb, valamint kisebb gyermek/csecsemő közös temetkezésében, ahol a testhelyeztetéssel nem fejeznek ki szorosabb kötődést a halottak között, minden esetben az idősebb a fő személy és a gyermekek vagy csecsemők fektetése nem tendenciózus, hanem oda teszik őket, ahol a legjobban elférnek, vagyis leggyakrabban a láb valamelyik oldalára, vagy a lábfejek végéhez.

Edény a sírban

A Duna–Tisza közti kettős- és hármastemetkezésekre általánosságban véve nem jellemző a kerámiamelléklet, mert a 122 sírból mindössze 28 esetben (23%) fordul elő. Ugyanakkor a temetőkre vonatkoztatva előfordulásukat, azt tapasztaljuk, hogy amelyek lelőhelyen előkerülnek, ott a kettős- és hármastemetkezések többségében is megvannak. Ilyen temető Budapest–Rákos és a nagyjából egy tömbben elhelyezkedő Hajós–Cifrahegy, Homokmégy–Halom és Kiskőrös–Város alatti temető, melyek egyébként ember-tani anyaguk és leletanyaguk tekintetében is több szálon kötődnek egymáshoz. Az edé-

nyek a sírban — a Szokolác–Moravicaí út 55. sír és a Topolya–Bánkert 149. sír (8. ábra 6.) kivételével — a lábnál, esetleg a térdnél vagy a térdek között kerültek elhelyezésre, megegyezően a késő avar kori és szemben a területen általános kora avar kori gyakorlattal, ahol az edények kivétel nélkül a koponya környékén voltak (Balogh 2002, 299.). Leggyakrabban felnőtt-gyermek közös temetkezésében kerülnek elő és általában az idősebb személyhez közelebb. Többségében egyesével vannak a sírba helyezve a budapest–rákosi 19. és a Kishegyes–Sárgagödör 74. sírok kivételével. Talán nem véletlen, hogy mindkét sírban férfi-nő temetkezés volt: a rákosi 19. sírban egy kisebb durva fazék és egy tölcséres nyakú, nyomott gömbös testű ezüst pohár került elő, míg a kishegyesi sírban egy durva fazék egy római üvegpohár és egy másik, hasonló töredék kíséretében került elő. A vizsgált temetkezésekben előforduló edények többsége kézzel formált, kisebb-nagyobb fazék volt, három esetben — Hajós–Cifrahegy 43. (3. ábra 5.), Kiskőrös–Város alatt 13. és Szeged–Kundomb 148. sír — korongolt kerámia (fazék, sárga korsó és festett körte alakú edény) került elő.

Állatsont a sírban

Az általam vizsgált kettős- és hármastemetkezések közül 54 sírban (44,2%) volt állatsont, melyek két eset kivételével (Szeged–Makkoserdő 270. és Topolya–Bánkert 165. sír) ételmellékletként kerültek a sírba és az edényekhez hasonlóan az esetek többségében a láb környékéről kerültek elő. Az állatsontok meghatározása a legtöbb esetben bizonytalan és a régi ásatások esetében már reménytelen is. A kevés adat alapján úgy tűnik, hogy leggyakrabban szárnyastettek a halott mellé, és ezt követte gyakoriság szempontjából a szarvasmarha és a disznó. Feltűnő, hogy juhcsontok — a Jászapáti–Nagyállási úti temető kivételével — nem fordultak elő és a tojások is ritkának számíthatnak.

A makkoserdei 270. fülkesírban a fülkében a férfi váz bal medencéjénél és könyökénél előkerült szárnyascsontok bizonyosan ételmellékletként értékelendők, az aknában talált állatsontok (részleges lócsontváz, 2 marhakoponya és juhcsontok) áldozati állatok lehetnek, hiszen az állatáldozat egyik fontos jellemzője, hogy az állat egészben vagy részlegesen eltemetett testét elválasztják a halottól (Lőrinczy 1994, 319.). A Duna–Tisza közti avar temetőkre nem jellemző az állatáldozat, ugyanakkor a makkoserdei temetőbe temetkező közösség temetkezési szokásának egyik markáns eleme.⁶ A topolya–bánkerti 165. sírban egy juvenis–adultus korú (18–22 éves) női csontváz nyugodott, akinek hasán csecsemőcsontok kerültek elő. A sírban a nő koponyája mellett 2, a hasán 3 lófogat találtak, amelyek talán jelképes tartalmat hordozhatnak. A szegényes sírban egyéb melléklet nem utalt lóra, ahogyan a Székutas–Kápolnadűlő 134. (Bende 2004, 319.) és Szarvas–Kákapusztá–Kettőshalom 39. (Szalontai 1992, 317.) sírjában előkerült lófogak esetében sem.

A kettős- és többes temetkezések kronológiai helyzete

A tárgyalt temetkezések kronológiai helyzetének meghatározásához elsősorban a sírok leletanyaga nyújt támpontot, bár kétségtelen, hogy a temetkezési szokások egyes elemei (pl. a padkás és a fülkesírok típusa, az edények lábhoz helyezése, a koporsó általános használata, stb.) is erősítik, néhány esetben árnyalják a leletek alapján kialakult képet. Az összegyűjtött 122 sírból 10 esetben (8%) melléklet nem került elő a sírokból, pedig 3 sírban legalább egy, 4 sírban pedig mindkét halott felnőtt korú volt. További 73 sír esetében (59,8%) a szegényes és jellegtelen, vagy hosszú időn át divatban lévő leletanyag (mint pl. a dinnyemag alakú gyöngyök) közelebbi keltezését nem tesz lehetővé, bár a bennük előforduló tárgytipusok alapján többségük inkább az

avar kor második felére tehető. 33 sírban (27%) volt olyan leletanyag, amely pontosabb keltezés lehetőségét kínálja. 5 temetkezést a 7. sz. középső harmadába, annak inkább a második felébe sorolhatunk, leletanyaguk kora avar jellegzetességet is hordoz még. Ide sorolható a sima és rátétáras nagy- és közepes lemezgömbös fülbevalókkal és szemesgyöngyökkel jellemezhető Csepel–Háros 101., Kiskőrös–Város alatt 29., Sükösd–Ságod 57–58. és a Szeged–Fehértó A. temető 17. és 240. sírja. A sükösdői sírok kivételével a többi nő-gyermek temetkezése. Az űrbőpusztai 1. sírt Bóna István a temető 630–670 közé keltezhető, korai fázisába tette (Bóna 1957, 173.) valószínűleg a temetőben elfoglalt helye alapján (Bóna 1957, 165.). Megfigyelésünk szerint a legtöbb temető esetében a kettős- és hármassírok elszórtan jelentkeznek a temetők területén, ezért e szempontot nem tudjuk figyelembe venni a bizonytalan keltezésű sírok besorolásánál.

A sírok döntő többsége a leletanyag alapján egyértelműen a késő avar periódusba, a SpA1–2 (kerek karikájú gyöngycsüngős fülbevalók, karéjos boglárók, rombusz átmetszetű karperecek, dinnyemag alakú gyöngyök, öntött griffes veretek) és SpA3 fázisába (ovális karikájú, hasáb alakú gyöngycsüngős fülbevalók, dobozos boglár, varkocsszorítók, áttört és vésett liliomos övgarnitúrák, utánvésett, laposindás övgarnitúrák, áttört, pikkelymintás szíjvég stb.) tartozik.

Az alattyán–tuláti, Jászapáti–Nagyállás úti, sükösd–ságodi, a Szeged–Fehértó A. és B., a szeged–kudombi, és a szeged–makkoserdei temetők kettős- (és hármassíri) jai összességében a temetők többi sírjához viszonyítva relatíve szegényeknek mondhatók. A jánoshidai temetőt nemcsak a kettős temetkezések viszonylag nagy száma (10 sír) miatt érdemes külön kiemelni, hanem azért is, mert a kettős sírok fele egyértelműen a SpA3-ba tartozik, és a benne előforduló 3 férfi–nő temetkezésben öntött övgarnitúrák, rangosabb férfiak nyugodtak. Az e temetőben előforduló kettős temetkezések szemléltetik legjobban az egész Duna–Tisza közéről megismert kettős- és hármassíri temetkezéseknél megfigyelt tendenciákat szinte minden vonatkozásban (temetkezési szokások és leletanyag).

A Duna–Tisza közeli kettős- és hármassíri temetkezések leletanyaga alapján csak megérősíthetjük a Tomka Péter által megfogalmazott tendenciát, miszerint a kora és közép avar korban, valamint és a késő avar kor első és második fázisában a kettős- és többes temetkezések előfordulási aránya kisebb (1–2% körül), ugyanakkor a késő avar kor végén van néhány temető, ahol ezek aránya erősen megnövekszik (Tomka 2003, 23.).

ÖSSZEFOGLALÁS

Jelen ismereteim szerint a Duna–Tisza közéről 34 lelőhelyen összesen 122 kettős- és hármassíri (többes) temetkezés került elő. E körbe soroltam az egy időben történt temetkezéseken kívül az utántemetéseket és az ikersírokat is abból a megfontolásból, hogy az utóbbi eseteknél a temetést végzőket is ugyanaz a szándék vezérelte, mégpedig az, hogy a lehető legközelebb helyezték egymáshoz a valószínűleg az életben is szoros kapcsolatban lévő halottakat függetlenül attól, hogy haláluk nem közel egy időben történt. A temetkezések elemzése során valamennyi szempontnál (tájékozás, a sírformák, a sírba helyezés módja — a halottak helyzete, egymáshoz viszonyított helyzete —, a rítuselemek és mellékletek) sokszínűséggel találok, ezért az egyes jelenségek esetében csak tendenciákat és nem törvényszerűségeket állapíthattam meg. Az avar kori temetők monográfiáinak vonatkozó részein kívül nagyobb földrajzi egységet átfogó és e korszakkal és témával foglalkozó, vagy azt érintő

munka, amelynek eredményeit a fenti adatokkal össze lehetne hasonlítani, jelenleg két területről áll rendelkezésre. A Kisalföldről Tomka Péter sokszor idézett munkája (Tomka 2003) és Bende Lívia megállapításai, melyeket a székkutas-kápolnadűlői temető kettős sírjai kapcsán a Körös–Tisza–Maros közötti területről általa feldolgozott, az avar kor második felére tehető temetők alapján tett (Bende 2004). Ezekkel összehasonlítva a Duna–Tisza közti temetkezéseket a következőkkel jellemezhetjük:

1. Egy temetőn belül a kettős- (és hármas) sírok aránya 1-2%, de kiugró esetekben 4,8 és 7,5%.
2. A legtöbb sír ÉNy–DK tájolású aknasír.
3. A sírok többségének köbtartalma 1-3 m³ közé esik, a legnagyobb sír két padkás sír. A sírban eltemetettek mérete mindig egyenes arányban áll a sír köbtartalmával, de a sírok mérete és az eltemetett halottak száma nem áll egymással feltétlenül arányban.
4. A vizsgált esetekben a közös koporsó használata kizárólagos, szemben a Kisalfölddel, ahol gyakrabban fordul elő külön koporsó alkalmazása (Tomka 2003, 1.A. lista). A koporsók általában pántok és kapcsok nélküliek.
5. A halottakat leggyakrabban hanyatt, nyújtott helyzetben temették el, az ettől eltérő fektetések száma elhanyagolható.
6. Legtöbbször nőt és gyermeket vagy csecsemőt helyeztek közös sírba (50%), jelentős a nő-férfi sírok előfordulása (21,5%) is. Közel azonos arányban (10%) fordul elő férfi-gyermek/csecsemő és gyermek-gyermek temetkezése. Ritka a férfi-férfi sír (3,7%), nő-nő közös temetkezése egy esetben ismert. Közel hasonló arányok fordulnak elő a Kisalföldön (Tomka 2003, 21.) és a Körös–Tisza–Maros közén is (Bende 2004, 314.).
7. A csontvázak egymáshoz való viszonya alapján két csoport különíthető el: az egyik csoportba a halottak elhelyezésével a közös sírban nyugvók érzelmi kötődését is demonstrálták (főként nő-férfi és nő-gyermek/csecsemő sírok), a másik csoportban a temetést végzők a rendelkezésre álló helyet igyekeztek optimálisan kihasználni.
8. A legtöbb sírban a halottakat párhuzamosan helyezték el. Az ellentétes fejtől-lábtól temetés sokkal kisebb arányban fordul elő, szemben a Kisalfölddel, ahol lényegesen gyakoribb ez a fektetés (Tomka 2003, 2. lista).
9. A sírok jobb oldala következetesen a férfi- vagy az idősebb oldala, akár csak a Körös–Tisza–Maros közén (Bende 2004, 314.), de ez csak ritkán párosult azzal, hogy a mellékletek alapján a jobb oldali halottak rangosabb is. A Kisalföldön ezzel ellentétben a bal oldal a főhely (Tomka 2003, 22.).
10. A tárgyalt temetkezésekben a leletek alapján az alá-fölérendeltségi viszony nem jellemző, vagy legalábbis nem mutatható ki.
11. A kettős- és hármas sírokra nem jellemző a kerámiamelléklet, de ha egy lelőhelyen van, akkor ott a kettős- és hármas sírok többségében is van. Leginkább a felnőtt-gyermek temetkezésekre jellemző és általában a felnőtthez tartozik, egy kézzel formált fazekat helyeznek el a sírban.
12. A sírok közel feléből került elő állatcsont, főként szárnyas, amelyet ételmellékletként tettek a halott lába mellé. A tojás előfordulása nem jellemző.
13. A leletanyag alapján a kettős- és hármas temetkezések a temetők minden szociális rétegében előfordulnak, kivéve a legrangosabb temetkezéseket. A sírok többsége az avar kor második felére, annak is főként a SpA3 fázisára keltezhető.

2. táblázat
A Duna–Tisza közti kettős- és többes temetkezések összefoglaló táblázata.

Lelőhely	Sírszám	Tájolás	Sírgödör alakja	Hosszúság	Szélesség	Mélység	m3	Csontvázak száma	Csontvázak neme	Csontvázak helyzete	Utántemetés	Koporsó			Kerevet			Irodalom
												Nyoma	Külön	Közös	Nyoma	Külön	Közös	
Alattyán-Tulát	109	ÉNy–DK	akna			145		2	ffi+nő	párhuzamos?								Kovrig 1963, 18. Taf. 10.
Alattyán-Tulát	152	É–D	akna			70		2	gy+gy	párhuzamos?								Kovrig 1963, 21. Taf. 13.
Alattyán-Tulát	298		akna	130	60	135	1,053	2	gy+gy	párhuzamos								Kovrig 1963, 32. Taf. 22.
Alattyán-Tulát	400		akna	200	80	150	2,4	2	ffi+nő	párhuzamos								Kovrig 1963, 39. Taf. 26.
Alattyán-Tulát	415		akna	200	75	130	1,68	2	nő+cs	párhuzamos								Kovrig 1963, 40. Taf. 27.
Alattyán-Tulát	515		akna	200	70	120	1,68	2	nő+cs									Kovrig 1963, 47.
Alattyán-Tulát	528		akna	220	75	155	2,32	2	nő+gy									Kovrig 1963, 48. Taf. 35.
Alattyán-Tulát	569		akna	190	65	170	2,42	2	nő+cs									Kovrig 1963, 50. Taf. 37.
Alattyán-Tulát	574		akna	220	65	70	1,001	2	nő+cs									Kovrig 1963, 51. Taf. 37.
Alattyán-Tulát	696		akna	195	65	96	1,21	3	nő+gy+gy	fejtől-lábtól	x?			x?				Kovrig 1963, 58. Abb. 4.
Budapest XXI. Csepel-Háros, BVM II. Rákóczi Ferenc út 289–295.	19	Ny–K	akna	170	82	60	0,83	2	nő+gy									Nagy 1998, 150. Taf. 103.
Budapest XXI. Csepel-Háros, BVM II. Rákóczi Ferenc út 289–295.	58 (33)	Ny–K	akna			150		2	ffi+gy	párhuzamos								Nagy 1998, 164. Taf. 112.
Budapest XXI. Csepel-Háros, BVM II. Rákóczi Ferenc út 289–295.	63 (38)	Ny–K	akna	210	65	50	0,68	2	nő+gy	párhuzamos	x			x				Nagy 1998, 164–165. Taf. 112.

Helyhely	Sírszám	Tájolás	Sírgödör alakja	Hosszúság	Szélesség	Mélység	m3	Csontvázak száma	Csontvázak neve	Csontvázak helyzete	Utántemetés	Koporsó			Kerevet			Irodalom
												Nyoma	Külön	Közös	Nyoma	Külön	Közös	
Budapest XXI. Csepel-Háros, BVM II. Rákóczi Ferenc út 289-295.	101(76)	Ny-K	cölöpös sír	140	32	159	0,71	2	gy+gy	párhuzamos								Nagy 1998, 177-178. Taf. 119., Abb. 83.4.
Budapest-Rákos	13							2				x	pántok		x			Nagy 1998, 71. Taf. 85.
Budapest-Rákos	15							2										Nagy 1998, 71.
Budapest-Rákos	19	ÉNy-DK						2	ffi+nó			x	pántok+szögek		x			Nagy 1998, 71-72. Taf. 59-62.
Budapest-Tihany tér	XI-XII	ÉNy-DK						2	gy+gy									Nagy 1998, 118.
Budapest-Weckerle telep	10	ÉNy-DK				160		2	ffi									Nagy 1998, 64.
Bugyi-Úrbőpuszta	1	ÉNy-DK	akna			50		2	ffi+nó	párhuzamos								Bóna 1957, 157, 168. 30. kép 1.
Bugyi-Úrbőpuszta	18	Ny-K	akna			20		2	nó+cs									Bóna 1957, 158, 34. kép 10.
Csengele-Feketehalom	100-101	ÉNy-DK	akna			120		2	nó+gy	párhuzamos		x	kapocs		x			Török 1995, 219. Pl. 6.
Csölyspálos-Felsőpálos Budai tanya	172-173	ÉNy-DK	akna					2	felöltt+felöltt	párhuzamos					x	elszíneződés	x	
Fajsz-Ártér	85-86	Ny-K	akna		140	150		2	nó+nó	párhuzamos								Balogh-Kőhegyi 1999, 258.
Felgyő-Ürmös tanya	3	ÉNy-DK	akna		38-44	105		2	gy+gy	fejtől-lábtól		x?			x?			
Felgyő-Ürmös tanya	55	ÉNy-DK	akna			107		2	ffi+nó	párhuzamos								
Felgyő-Ürmös tanya	61	ÉNy-DK	akna	230	90	170	3.51	2	ffi+nó	párhuzamos		x			x			
Gátér	169	ÉNy-DDK	akna	200	110	85	1.87	2	ffi+nó	párhuzamos		x			x			Kada 1906, 149-151.
Gátér	270	ÉNy-DDK	akna					3	nó+felöltt+cs	fejtől-lábtól		x?			x?			Kada 1908, 335.

Gátér	270	ÉNy-DDK	akna					3	nő+fel- nőtt+cs	fejtől-lábtól	x?				x?					Kada 1908, 335.
Gombos IV. temető/Bogojevo (SCG)	23-24	Ny-K				120		2	felnőtt+gy	egymáson	x									Gubitza 1909, 13.
Hajós-Cifrahegy	25-30	ÉNy-DK	ikersír					2	gy+gy	párhuzamos										
Hajós-Cifrahegy	35	ÉNy-DK	akna	190	53	171	1.72	2	nő+cs	párhuzamos										
Hajós-Cifrahegy	43	ÉNy-DK	akna	190	53-74	87	1.05	2	nő+cs	csecsemőcsontok a vállon		2 árok+ 4 gödör			x					
Hajós-Cifrahegy	67	ÉNy-DK	akna	204	80	127	2.07	2	nő+gy		x					x	2 árok	csak a nő		
Hajós-Cifrahegy	113	ÉNy-DK	akna	230	115	54	1.42	3	ffi+nő+gy	párhuzamos										
Homokmégy-Halom	48	ÉNy-DK	akna					2	ffi+gy	párhuzamos										Garam 1975, 28. Fig. 6., Pl. IV. 19-24.
Homokmégy-Halom	126-127	ÉNy-DK	akna			140		2	nő+Juv	egymáson	x									Garam 1975, 32. Fig. 11.
Homokmégy-Halom	129	ÉNy-DK	akna			190		2	nő+gy	gyermekko- ponya a bokánál										Garam 1975, 32-33. Fig. 11.
Jánoshida-Tótképuszta	3	ÉNy-DK	akna					2	ffi+nő											Erdélyi 1958, 4. 3. t. 1-11.
Jánoshida-Tótképuszta	5	ÉNy-DK	akna					2	ffi+nő											Erdélyi 1958, 5-6. V. t. 1-10., VI. t. 1-4.
Jánoshida-Tótképuszta	13	ÉNy-DK	akna					2	nő+gy	párhuzamos?										Erdélyi 1958, 8. VIII. t. 2-5., XLV. t. 1.
Jánoshida-Tótképuszta	35	NyÉNy-KDK	akna			145		2	nő+gy	párhuzamos										Erdélyi 1958, 12-13. XV. t. 12-16, 20, XLII. t. 6.
Jánoshida-Tótképuszta	64					80		2	fiatal fel- nőtt+cs	egymáson	x									Erdélyi 1958, 16.
Jánoshida-Tótképuszta	80	ÉNy-DK	akna			110		2	ffi+gy	gyermek a lábnál										Erdélyi 1958, 18-19.
Jánoshida-Tótképuszta	107	ÉNy-DDK	akna			125		2	gy+cs	párhuzamos?										Erdélyi 1958, 21-22. XXIII. t 1-9.

Leőhely	Sírszám	Tájolás	Sírgödör alakja	Hosszúság	Szélesség	Mélység	m3	Csontvázak száma	Csontvázak neve	Csontvázak helyzete	Utántemetés	Koporsó			Kerevet			Irodalom
												Nyoma	Külön	Közös	Nyoma	Külön	Közös	
Jánoshida-Tótképuszta	115	ÉNy-DK	akna			130		2	ffi + ffi									Erdélyi 1958, 23. XXVI. t. 2-5.
Jánoshida-Tótképuszta	222		akna			180		2	ffi + ffi	párhuzamos								Erdélyi 1958, 38. XXXVI. t. 12-14., XXXIX. t. 1-4.
Jánoshida-Tótképuszta	252		akna			140		2	ffi + nő	párhuzamos								Erdélyi 1958, 42-43. XLI. t. 1-9.
Jászapáti-Nagyállási út	100	ÉNy-DK	akna	135	52-57	16	0,11	2	gy + gy	párhuzamos	x	2 árok		x				Madaras 1994, 37. Taf. XV.
Jászapáti-Nagyállási út	109	ÉNy-DK	akna	123	55-61	21	0,14	2	gy + gy	párhuzamos?								Madaras 1994, 39. Taf. XVI.
Jászapáti-Nagyállási út	152	ÉNy-DK	akna	218	83-100	76	1,5	2	nő + cs	párhuzamos								Madaras 1994, 48. Taf. XXI.
Jászapáti-Nagyállási út	203	ÉNy-DK	akna	202	95	66	1,26	2	nő + gy	párhuzamos								Madaras 1994, 59. Taf. XXX.
Jászapáti-Nagyállási út	225	ÉNy-DK	akna	335	60-92	37-8 8	1,32	2	nő + gy	egymáson	x							Madaras 1994, 64. Taf. XXIV.
Jászapáti-Nagyállási út	228	ÉNy-DK	akna	275	65-76	90	1,73	2	nő + gy	párhuzamos								Madaras 1994, 65. Taf. XXXIV.
Jászapáti-Nagyállási út	269	ÉNy-DK	akna	210	78-90	113	1,99	2	nő + gy									Madaras 1994, 72. Taf. XXXIX.
Jászapáti-Nagyállási út	298	ÉNy-DK	akna	194	75	93	1,35	2	nő + gy									Madaras 1994, 77. Taf. XXXXI.
Kanizsa-Kultúrotthon / Kanjiža-Centar, Dom Kulture(SCG)	8	É-D	akna			219		2	nő + gy	párhuzamos	x	4 gödör		x				
Kecel-Határdűlő	61		akna			120		2	gy + gy									Cs. Sós 1958, 10. XXII. t. 11.
Kishegyes-Kátvária, Kossuth téglagyár /Mali Idjoš-Kalvarija, opštinska ciglana Košut (SCG)	16	ÉNy-DK	akna			235		2	nő + cs	párhuzamos	x			x				
Kishegyes-Sárgagödör/ Mali Idjoš-Zuta jama (SCG)	74	ÉK-DNy	akna	200	69	150	2,07	2	ffi + nő	párhuzamos								Gubitza 1908, 127-130.

Lelőhely	Sírszám	Tájolás	Sírgödör alakja	Hosszúság	Szélesség	Mélység	m3	Csontvázak száma	Csontvázak neve	Csontvázak helyzete	Utántemetés	Koporsó			Kerevet			Irodalom	
													Nyoma	Külön	Közös		Nyoma		Külön
Szeged-Fehértó A.	168-169		akna	210	100	60	1,26	2	ffi+nő	fejtől-lábtól		x							Madaras 1995, 32. Pl. 21. Móra 1932, 2. ábra.
Szeged-Fehértó A.	211		akna	200	70	90	1,26	2	nő+gy	párhuzamos									Madaras 1995, 36. Pl. 23.
Szeged-Fehértó A.	238		akna			120		2	ffi+ffi	párhuzamos									Madaras 1995, 38.
Szeged-Fehértó A.	240		akna	200	60	220	2,9	2	nő+magzat										Madaras 1995, 38-39. Pl. 25.
Szeged-Fehértó A.	282	ellentétes	akna	200	80	80	1,28	2	nő+gy	fejtől-lábtól		x?							Madaras 1995, 43. Pl. 29.
Szeged-Fehértó A.	325		akna	130	70	90	0,8	2	gy+gy	párhuzamos									Madaras 1995, 47. Pl. 34.
Szeged-Fehértó B.	6	ÉNy-DK	akna			190		2	nő+koponya										Madaras 1995, 138. Pl. 1.
Szeged-Fehértó B.	45	ÉNy-DK	akna	180	100	180	3,24	2	nő+gy										Madaras 1995, 14. Pl. 10.
Szeged-Fehértó B.	74	ÉNy-DK	akna	200	80	130	2,08	2	?										Madaras 1995, 144. Pl. 15.
Szeged-Fehértó B.	130	ÉNy-DK	akna	250	90	200	4,5	2	nő+cs	párhuzamos									Madaras 1995, 149. Pl. 20.
Szeged-Fertő láposa	8	ÉNy-DK	akna	232	108	45	1,12	2	ffi+nő	párhuzamos		x	elszínéződés						
Szeged-Kiskundorozsma, Kettőshatár I. temető	49	ÉNy-DK	akna					2		fejtől-lábtól		x							
Szeged-Kundomb	84	ÉNy-DK	akna	200	90	90	1,62	2	nő+cs	párhuzamos									Salamon-Cs. Sebestyén 1995, 19.
Szeged-Kundomb	148	ÉNy-DK	akna	200	70	200	2,8	2	nő+cs	párhuzamos									Salamon-Cs. Sebestyén 1995, 25. Pl. 21.
Szeged-Kundomb	183	ÉNy-DK	akna	200	80	140	2,24	2	nő+cs	fejtől-lábtól		x							Salamon-Cs. Sebestyén 1995, 28. Pl. 24.

Szeged-Kundomb	212		padkás sír	200	100- 150	230	5,75	2	nő+cs	párhuzamos									Salamon-Cs. Sebestyén 1995, 30. Pl. 27.
Szeged-Kundomb	213		akna	230	80	178	3,27	2	nő+cs	párhuzamos									Salamon-Cs. Sebestyén 1995, 30. Pl. 27.
Szeged-Kundomb	241		akna	200	80	98	1,56	2	ffi+nő	párhuzamos									Salamon-Cs. Sebestyén 1995, 32. Pl. 30
Szeged-Makkoserdő	35	Ny-K	akna	200	130	70	1,82	2	nő+cs	hny									Salamon 1995, 114. Pl. 2.
Szeged-Makkoserdő	70	Ny-K	fülkesír	160	70	90- 170		2	nő?+gy										Salamon 1995, 117. Pl. 5.
Szeged-Makkoserdő	83	Ny-K	akna	250	110	90	2,47	2	felöltt+gy	párhuzamos									Salamon 1995, 118. Pl. 6.
Szeged-Makkoserdő	91	Ny-K	fülkesír	200		160- 270		2	felöltt+gy	gyermek a felöltt lábánál									Salamon 1995, 119. Pl. 7.
Szeged-Makkoserdő	225-226	NyÉNy- KDK	ikersír					2	?+?	párhuzamos									Salamon 1995, 129. Pl. 14.
Szeged-Makkoserdő	253-254	NyÉNy- KDK	akna					2	felöltt+gy	egymáson	x								
Szeged-Makkoserdő	262		fülkesír	160		200- 350		2	ffi+nő										Salamon 1995, 132. PL. 18.
Szeged-Makkoserdő	270	Ny-K	fülkesír	278	100	125- 400		2	ffi+nő	párhuzamos									Salamon 1995, 132. Pl. 19.
Szeged-Makkoserdő	281	Ny-K	akna	200	70	140	1,96	2	ffi+gy	gyermek merőlegesen a lábánál									Salamon 1995, 133. Pl. 19.
Szeged-Makkoserdő	297	ÉNy-DK	akna	200	70	174	2,43	2	nő+cs	fejtől-lábtól	x?								Salamon 1995, 135. Pl. 21.
Szokolac-Moravicai út/Bački Sokolac- Moravički put (SCG)	30	ÉNy-DK	padkás sír	179	77	135	1,86	2	nő+cs	csecsemő a koporsó- fedélen	x	x	2 árok						
Szokolac-Moravicai út/Bački Sokolac- Moravički put (SCG)	55	ÉNy-DK	padkás sír	202	85	192	3,29	2	ffi+nő	fejtől-lábtól		x	4 gödör				x		
Topolya-Bánkert/ Bačka Topo- la-Bánkert Klanica (SCG)	86	ÉNy-DK	akna					2	ffi+gy	párhuzamos									

Szeged-Kundomb	212		padkás sír	200	100- 150	230	5,75	2	nő+cs	párhuzamos									Salamon-Cs. Sebestyén 1995, 30. Pl. 27.
Szeged-Kundomb	213		akna	230	80	178	3,27	2	nő+cs	párhuzamos									Salamon-Cs. Sebestyén 1995, 30. Pl. 27.
Szeged-Kundomb	241		akna	200	80	98	1,56	2	ffi+nő	párhuzamos									Salamon-Cs. Sebestyén 1995, 32. Pl. 30
Szeged-Makkoserdő	35	Ny-K	akna	200	130	70	1,82	2	nő+cs	hny									Salamon 1995, 114. Pl. 2.
Szeged-Makkoserdő	70	Ny-K	fülkesír	160	70	90- 170		2	nő?+gy										Salamon 1995, 117. Pl. 5.
Szeged-Makkoserdő	83	Ny-K	akna	250	110	90	2,47	2	felnőtt+gy	párhuzamos									Salamon 1995, 118. Pl. 6.
Szeged-Makkoserdő	91	Ny-K	fülkesír	200		160- 270		2	felnőtt+gy	gyermek a felnőtt lábánál									Salamon 1995, 119. Pl. 7.
Szeged-Makkoserdő	225-226	NyÉNy- KDK	ikersír					2	?+?	párhuzamos									Salamon 1995, 129. Pl. 14.
Szeged-Makkoserdő	253-254	NyÉNy- KDK	akna					2	felnőtt+gy	egymáson	x								
Szeged-Makkoserdő	262		fülkesír	160		200- 350		2	ffi+nő										Salamon 1995, 132. PL. 18.
Szeged-Makkoserdő	270	Ny-K	fülkesír	278	100	125- 400		2	ffi+nő	párhuzamos									Salamon 1995, 132. Pl. 19.
Szeged-Makkoserdő	281	Ny-K	akna	200	70	140	1,96	2	ffi+gy	gyermek merőlegesen a lábánál									Salamon 1995, 133. Pl. 19.
Szeged-Makkoserdő	297	ÉNy-DK	akna	200	70	174	2,43	2	nő+cs	fejtől-lábtól	x?								Salamon 1995, 135. Pl. 21.
Szokolac-Moravicai út/Bački Sokolac- Moravički put (SCG)	30	ÉNy-DK	padkás sír	179	77	135	1,86	2	nő+cs	csecsemő a koporsó- fedélen	x	x	2 árok						
Szokolac-Moravicai út/Bački Sokolac- Moravički put (SCG)	55	ÉNy-DK	padkás sír	202	85	192	3,29	2	ffi+nő	fejtől-lábtól		x	4 gödör				x		
Topolya-Bánkert/ Bačka Topo- la-Bánkert Klanica (SCG)	86	ÉNy-DK	akna					2	ffi+gy	párhuzamos									

Lehely	Sírszám	Tájolás	Sírgödör alakja	Hosszúság	Szélesség	Mélység	m3	Csontvázak száma	Csontvázak neve	Csontvázak helyzete	Utántemetés	Koporsó			Kerevet			Irodalom	
													Nyoma	Külön	Közös		Nyoma		Külön
Topolya-Bánkert/ Bačka Topolya-Bánkert Klanica (SCG)	124	ÉNy-DK	akna	241	118	150	4.26	2	ffi+nő	párhuzamos		x	2 árok		x				
Topolya-Bánkert/ Bačka Topolya-Bánkert Klanica (SCG)	149	Ny-K	akna	225	76	200	3.42	2	ffi+gy	fejtől-lábtól		x	2 árok		x				
Topolya-Bánkert/ Bačka Topolya-Bánkert Klanica (SCG)	165	Ny-K	akna	220	74	185	3.01	2	nő+cs	csecsemő a hason									
Topolya-Bánkert/ Bačka Topolya-Bánkert Klanica (SCG)	191	Ny-K	akna	210	69	210	3.04	2	nő+cs	fejtől-lábtól					x	2 gödör		x	
Topolya-Bánkert/ Bačka Topolya-Bánkert Klanica (SCG)	194	Ny-K	akna	230	70	230	3.7	2	ffi+ffi			x			x				
Üllő I. temető	30	ÉNy-DK	akna			300		2	nő+gy	gyermek a felnőtt bordáin									Horváth 1935, 13.
Üllő I. temető	56	ÉNy-DK	akna			250		2	nő+gy	gyermekkoponya a láb felett	x								Horváth 1935, 15. V. t. 25-27.
Üllő I. temető	69	ÉNy-DK	akna			200		3	nő+gy+koponya	párhuzamos+gyermekkoponya a lábánál									Horváth 1935, 16. XX. t. 1.
Üllő I. temető	154	ÉNy-DK	akna			310		2	ffi+nő	ffi koponya és vázsontok a betöltéstől									Horváth 1935, 21.
Üllő I. temető	199	ÉNy-DK	akna			150		2	ffi+nő	párhuzamos									Horváth 1935, 26.
Üllő II. temető	12	ÉNy-DK	akna	240	80	130-140	2,59	2	nő+fiatal felnőtt	párhuzamos									Cs. Sós 1955, 194.
Üllő II. temető	113	ÉNy-DK	akna	200	60	270	3,24	3	nő+gy+koponya	párhuzamos+gyermekkoponya a lábánál									Cs. Sós 1955, 203. Pl. LXXIX. 6.
Üllő II. temető	120	ÉNy-DK	akna	170	55	120	1,12	2	nő+fiatal felnőtt	párhuzamos									Cs. Sós 1955, 203. Pl. LXXIX. 10.
Üllő II. temető	129	ÉNy-DK	akna	190	60	185	2,05	2	ffi+cs	csecsemőkoponya a válon									Cs. Sós 1955, 204. Pl. LXXI. 1-11., LXXII. 1-28.

KATALÓGUS⁷

1. Alattyán–Tulát (ADAM 2002, 19.)

109. sír (Kovrig 1963, 18. Taf. X.)
 152. sír (Kovrig 1963, 21. Taf. XIII.)
 298. sír (Kovrig 1963, 32. Taf. XXII.)⁸
 400. sír (Kovrig 1963, 39. Taf. XXVI.)⁹
 415. sír (Kovrig, 1963, 40. Taf. XXVII.)¹⁰
 515. sír (Kovrig 1963, 47.)¹¹
 528. sír (Kovrig 1963, 48. Taf. XXXV.)¹²
 569. sír (Kovrig 1963, 50. Taf. XXXVII.)¹³
 574. sír (Kovrig 1963, 51. Taf. XXXVII.)¹⁴
 696. sír (Kovrig 1963, 58. Abb. 4.)¹⁵

2. Budapest XXI. Csepel–Háros BVM II. Rákóczi Ferenc u. 289–295. (ADAM 2002, 85–86.)

19. sír (Nagy 1998, 150–151. Taf. 103.)
 58. sír (Nagy 1998, 164. Taf. 112., Abb. 73.3.)
 63. sír (Nagy 1998, 164. Taf. 112., Abb. 74. 3. a–b.)
 101. sír (Nagy 1998, 177–178. Taf. 91., 183. 3., Abb. 83. 4.)

3. Budapest X. Rákos, Ejtőernyős torony (ADAM 2002, 78.)

13. sír (Nagy 1998, 71. Taf. 85.)
 15. sír (Nagy 1998, 71.)
 19. sír (Nagy 1998, 71–72. Taf. 59–62.)

4. Budapest XIV. Zugló, Tihany tér (ADAM 2002, 81.)

- XI–XII. sír (Nagy 1998, 118.)

5. Budapest IX. Ferencváros, Wekerle-telep (ADAM 2002, 77–78.)

10. sír (Nagy 1998, 64. Taf. 50.)¹⁶

6. Bugyi–Úrbőpuszta (ADAM 2002, 86–87.)

1. sír (Bóna 1957, 157. XXX. t. 1.)¹⁷
 18. sír (Bóna 1957, 158. XXXIV. t. 10.)¹⁸

7. Csengele–Feketehalom (ADAM 2002, 97.)

- 100–101. sír (Török 1995, 219. Pl. 6.) (7. ábra 1.)¹⁹

8. Csólyospálos–Felsőpálos, Budai tanya (ADAM 2002, 100.)²⁰

- 172–173. sír (Wicker 1990, 52. II. t. 3–4.)

9. Fajsz–Ártér (ADAM 2002, 134.)

- 85–86. sír (Zalotay 1961, 13., Balogh–Kóhegyi 1999, 258.)

10. Felgyő–Űrmös tanya (ADAM 2002, 137.)²¹

3. sír: T.: ÉNy-DK (330–150°). H.: -, sz.: 44–38 cm, m.: 105 cm. A láb felé kissé összeszűkülő aknasírban ellentétesen fektetve két gyermekváz került elő. Az „A” váz

fejjel ÉNy-ra volt fektetve, bal karja a medencére hajlítva, a jobb a test mellett nyugodott. A „B” váz a sír bal oldalán helyezkedett el, fejjel DK-re fektetve. Lábszárai az „A” váz jobb karcsontjain és a mellén kerültek elő. Mindkét csontváz rossz megtartású volt. Az „A” váz melléklete: 1. A mellkas felső részének jobb oldalán apró barna színű *kásagyöngyök* voltak. 2. A bal lábfej előtt *orsógomb* került elő. A „B” váz melléklete: 3. Állkapcsa alatt apró, sárga színű *kásagyöngyök* voltak, melyek felszedéskor elporladtak.

55. sír (5. ábra 3.): T.: ÉNy-DK. H.: -, sz.: -, m.: 107 cm. A sírgödör DK-i sarkát az 56. sír ásásakor bolygatták. Széles, nagy méretű aknasírban párhuzamosan fektetve, hanyatt nyújtott helyzetben két csontváz feküdt. A sír jobb oldalán férfi csontváz feküdt, melynek jobb karja könyökben be volt hajlítva. A bal oldali, női csontváznak csak a koponyája került elő. Mellékletük nem volt.

61. sír (7. ábra 4.): T.: ÉNy-DK (310–130°). H.: kb. 230 cm, sz.: 90 cm, m.: 170 cm. Aknasírban keskeny, a láb felé kissé szűkülő koporsóban, szorosán annak K-i oldala mellett két csontváz feküdt egymással párhuzamosan, egymás felé fordulva, nyújtott helyzetben. A férfi csontváz a sír jobb oldalán volt, bal oldalára fektették, felső teste hasra volt fordítva, koponyája a másik váz felé nézett. A sír bal oldalán előkerült női váz a jobb oldalán feküdt, arccal a férfi felé fordulva. Mindkét váz igen rossz megtartású volt. A férfi váz melléklete: 1. A jobb halántéknál ismeretlen rendeltetésű *vastárgy* volt. 2. A medencecsontok környékén vas lemezből hajlított *őrbújtató* került elő. 3. Közélemben *vaskést* találtak. 4. A térdek külső oldala mellett bronz huzalból hajlított, egymásba fűzött bronz *karika* került elő, körülöttük bőrmaradványt figyeltek meg. 5. Ugyanitt a koporsó szélénél *állatsont* feküdt. A női váz melléklete: 6. Bronz huzalból hajlított *fülkarikapár* került elő a koponya közelében: az egyik a koponyatető mellett, a másik a jobb váll alatt volt. 7. A bal lapocka mellett, közvetlenül a koporsó szélénél *bronzlánc* 3 db láncszeme volt. 8. A csuklókon 1-1 bronz *karperec* került elő. 9. A medence táján *vaskés* két töredékét találták. 10. A térd mellett bronz *gyűrű* feküdt. 11. Közélemben *orsógomb* volt. 12. Bontás közben a csontváz mellől elszórtan bronz *szegecsfejek* (?) kerültek elő. 13. A medencénél elszórtan *gyöngyök* feküdtek. 14. A lábszárcsontoknál *állatsontok* voltak.

11. *Gátér-Kisszállás* (ADAM 2002, 144.)²²

169. sír (Kada 1906, 149–151.)

270. sír (Kada 1908, 335.)

12. *Gombos IV. temető/Bogojevo* (SCG) (ADAM 2002, 62–63.)

23–24. sír (Gubitza 1909, 13.)

13. *Hajós-Cifrahegy* (ADAM 2002, 157.)²³

25–30. sír (10. ábra 1–2.): Ikersír. A 25. sírt közvetlenül a 30. sír gödrének K-i oldala mellé ásták meg. 25. Sír: T.: ÉNy-DK (315–135°). H.: 48 cm, sz.: 32 cm, m.: 80 cm. Bolygatatlan. Téglalap alakú aknasírban hanyatt fekvő, infans I. korú, közepes megtartású csontváz feküdt a sír tengelyétől K-Ny irányba elcsúszva. Koponyája kissé balra, előre billent, karjai könyökben, lábsontjai térdben hajlítva helyezkedtek el. A bal lábszárcsontja hiányzott. Melléklete nem volt. 30. sír: T.: ÉNy-DK (315–135°). H.: 185 cm, sz.: 63 cm, m.: 179 cm. Bolygatatlan. A láb felé keskenyedő téglalap alakú aknasírban hanyatt, nyújtott helyzetben gyermek csontváza feküdt. A csontok a láb-

szarak kivételével felszívódtak. Melléklete: 1. A bal combcsont helyén aprócska ívelt hátú, egyélű *vaskés* (10. ábra 4.) feküdt. H.: 8,2 cm, sz.: 1,2 cm. 2. A jobb térd külső oldala mellett durva *edény* (10. ábra 3.) állt. Belül vöröses, kívül sötétszürke színű, sárga foltos, kerámiaüzalékkal soványított, kézzel formált, közepesen kiégetett kis fazék. Rövid nyaka tölcseres, pereme bevagdolásokkal tagolt, tojásdad teste aszimmetrikus. Alja egyenesen levágott. Ma.: 9,4 cm, perem átm.: 7,8 cm, fenék átm.: 6,1 cm. Mindkét sír vágott egy szarmata kori hulladéködröt.

35. sír (2. ábra 1.): T.: ÉNy-DK (326–146°). H.: 190 cm, Sz.: 53 cm, M.: 171 cm. Bolygatatlan. Keskeny, lekerekített sarkú téglalap alakú sírgödörben hanyatt, nyújtott helyzetben jó megtartású női csontváz feküdt. A koponya kissé balra billent, a vállak erőteljesen felhúzott helyzetben voltak, a bal bordák — feltehetően a halott sírba engedésekor — szétcsúsztak. A halottat szerves anyagba szorosan becsavarva temették el. A szeméremcsontnál *csecsemő* csontjainak maradványai kerültek elő. A női váz melléklete: 1–2. A halánték két oldalán rombusz átmetszetű, nyitott, kerek karikájú, fekete gyöngycsüngős bronz *fülbevaló* (2. ábra 2.) volt. A bal oldali *fülbevaló* gyöngycsüngője a bal kulcscsont mellől került elő. Átm.: 2,6 cm. 3–6. A nyakcsigolyák bal oldalánál elszórtan *gyöngyök* (2. ábra 3.) voltak. 3. Fekete színű, fényes, rusztikus felületű, elcseppentett szélű, *gyűrű* alakú opak üvegyöngy, hengeres furattal. H.: 0,26–0,28 cm; Ø: 0,44–0,49 cm, furat Ø: 0,24 cm. 4. Sötét okkersárga színű, forgatott felületű, deformált *rövid henger* alakú opak üvegyöngy, hengeres furattal. H.: 0,22–0,24 cm; Ø: 0,27–0,28 cm, furat Ø: 0,13 cm. 5. Világoszöld színű, fényes, irizáló, forgatott, törött felületű, közel téglalap átmetszetű *nyújtott dinnyemag* alakú áttetsző üvegyöngy, hengeres furatában bronz csövecske. H.: 1,43 cm; sz: 0,51 cm, v.: 0,32 cm; furat Ø: 0,09 cm. 6. 23 db opak *köles gyöngy*: 6 db sötét okkersárga (3), barnás okkersárga (3) színű, foltos felületű, *gyűrű* alakú opak üvegyöngy, behúzódozó bázisú furatokkal. H.: 0,24–0,18–0,28 cm között; Ø: 0,28–0,32 cm között, furat Ø: 0,13–0,16 cm között. 15 db sötét okkersárga (10) és barnás sötét okkersárga (5) színű, foltos felületű, *lapított gömb* alakú opak üvegyöngy, néha négyszöges átmetszetű, többségében behúzódozó bázisú furatban fekete elszíneződés (9) (2 db széle elcseppentett); h.: 0,21–0,28 cm között; Ø: 0,27–0,35 cm között, furat Ø: 0,12–0,17 cm között. 2 db barnás okkersárga színű, foltos felületű, *rövid henger* alakú opak üvegyöngy, kónuszos furatban fekete elszíneződés (1 db elcseppentett szélű); h.: 0,21–0,24 cm között; Ø: 0,29–0,32 cm között, furat Ø: 0,13–0,16 cm között. 7. A keresztcsont végénél négyzetes átmetszetű, téglalap alakú *vascsat* (2. ábra 6.) feküdt. Tüskéje elhegyesedik. H.: 2,7 cm, sz.: 2,7 cm. 8. A jobb kézfej mellett szürkés színű, homokkal soványított agyagból formált, bikónikus *orsógomb* (2. ábra 4.) került elő. Ma.: 3 cm, átm.: 3,5 cm. 9. Mellette *vaskés* (2. ábra 5.) hegyének töredéke feküdt. 10. Jó megtartású *ásópapucs* (2. ábra 8.) került elő a jobb lábszárcsonton keresztbe fektetve. Közepén hosszában széles hornyolat fut. A felső, köpűs része hiányzik. H.: 17,8 cm, sz.: 12,3 cm. 11. A bal combtő külső oldala mellett *edény* (2. ábra 7.) feküdt szájával a combcsont felé dőlve. Világosbarna színű, koromfoltos, kerámiaüzalékkal soványított agyagból kézzel formált, aszimmetrikus testű, függőleges falú, egyenesen levágott aljú kis pohár. Pereme lekerekített. Ma.: 6,7 cm, perem átm.: 6,9 cm, fenék átm.: 6,7 cm.

43. sír (3. ábra 1.): T.: ÉNy-DK (315–135°). H.: 190 cm, sz.: 53–74 cm, m.: 87 cm. Bolygatatlan. Láb felé erőteljesen kiszélesedő, lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír, a két végénél a sírfenéken 4–8 cm mélységű, teknőszerű mélyedések jelent-

keztek, melyek fehér színű habarcsos anyaggal voltak kibélelve. A beásások aljában a sírgödör sarkainál 4 db, 18–20 cm átmérőjű, 10–12 cm mély, kerek cölöplyuk került elő. A sírban hanyatt, nyújtott helyzetben, közepes megtartású női csontváz feküdt a sír fenekétől 6–8 cm-rel magasabban. A csontváz koponyája jobbra billent, karjai szorosan a test mellett voltak. A jobb felkarcsonton és a váll mellett *csecsemő* csontjai (3. ábra 2.) feküdtek. A halott nőt és csecsemőjét halotti kereveten, szerves anyagba (bőr?) szorosan becsavarva temették el, amire a csontváz alatt jelentkező sárgásbarna, zsíros, szerves talajréteg utalt. A női váz melléklete: 1–3. A nyakcsigolyák körül 39 db gyöngy (3. ábra 3.) volt: 1. Világosbarna színű, egyik oldalán törött felületű, *hosszú henger* alakú áttetsző üvegyöngy, egyik oldalán behúzódnó bázisú kónuszos furatában bronz csövecske. H.: 1,16 cm; Ø: 0,40–0,45 cm, furat Ø: 0,11–0,13 cm. 2. Barna színű, töredezett szélű, *orsó* alakú üvegyöngy, behúzódnó bázisú, hengeres furattal; h.: 0,77 cm; Ø: 0,38 cm, furat Ø: 0,11 cm. 3. 37 db *köles* gyöngy: 13 db sötét okkersárga (4), sötét okkersárgásbarna (7), szürkésbarna (1), foltos, illetve fekete (1) színű *lapított gömb* alakú opak üvegyöngy, egyik elcseppentett szélű, 4 db furata négyszög átmetszetű. H.: 0,19–0,30 cm között; Ø: 0,27–0,35 cm között, furat Ø: 0,07–0,16 cm között. 17 db sötét okkersárga (7), sötét okkersárgásbarna (8), barna (1), sötét barna (1) színű, foltos, matt felületű, *gyűrű* alakú opak üvegyöngy, többnyire kónuszos furattal (4 db négyszög átmetszetű, 4 db furatában feketés elszíneződés). H.: 0,17–0,23 cm között; Ø: 0,25–0,37 cm között, furat Ø: 0,09–0,17 — 0,09–0,19 cm között. 2 db sötét okkersárgásbarna (1) és fekete (1) színű, foltos, illetve fényes felületű, *hosszú henger* alakú opak üvegyöngy, hengeres és kónuszos furattal. H.: 0,28; 0,26 cm; Ø: 0,27; 0,26 cm, furat Ø: 0,11–0,12 cm. 2 db sötét okkersárga (1) és fekete színű, *rövid henger* alakú opak üvegyöngy, kónuszos furattal. H.: 0,28; 0,33 cm; Ø: 0,27; 0,38 cm, furat Ø: 0,07–0,19 cm. 3 db sötét okkersárgásbarna (2) színű, foltos felületű, négyszög átmetszetű furattal; barna (1) színű, törött felületű, *hordó* alakú opak üvegyöngy. H.: 0,27–0,49 cm között; Ø: 0,27–0,38 cm között, furat Ø: 0,11–0,15 cm között. 4. Deréktájon, a gerincoszlop mellett téglalap átmetszetű, téglalap alakú *vascsat* (3. ábra 4.) feküdt. H.: 4,5 cm, sz.: 3,8 cm. 5. A jobb boka külső oldala mellett *fazék* (3. ábra 5.) állt kissé a lábfejre dőlve. Az edény szürkésárga, alsó harmadában sötétszürke színű, homokkal soványított, korongolt. Nyaka rövid, ívelt, pereme ferdén lesimított. Teste gömbös, melyet a felső harmadában bekarcolt párhuzamos vonalkötegek között hullámvonalköteg díszít. Az edény külső felülete erősen lepattogzott, kopott. Ép. Ma.: 12,15 cm, perem átm.: 10 cm, fenék átm.: 5,55 cm.

67. sír (9. ábra 1.): T.: ÉNy-DK (326–146°). H.: 204 cm, Sz.: 80 cm, M.: 127 cm. Bolygatatlan. Nagy méretű téglalap alakú aknasír, melynek mindkét végében a sírgödör teljes szélességében szabálytalan téglalap alakú, laza betöltésű, csekély mélységű, teknőszerű beásások jelentkeztek. A sírban halotti kereveten elhelyezett, szerves anyagba szorosan becsavart adultus korú nő hanyatt, nyújtott helyzetű, közepes megtartású csontváza nyugodott. Koponyája balra billent, jobb karja szorosan a test mellett helyezkedett el, a bal a sír széle felé kimozdult. A bordákat és a bal alkart állatjárás bolygatta. A bal váll külső oldalánál, 30 cm-rel a váz fölött infans I. gyermek koponyatöredéke került elő. A női váz melléklete.: 1. A koponya jobb oldalán kerek átmetszetű bronz huzalból hajlított, ovális karikájú, zöld színű, hasáb alakú gyöngycsüngős *fülbevaló* (9. ábra 2.) volt. A karikarész egyik vége elhegyesedik, másik végére bronz huzalból hajlított gyűrűtag van felhúzva. H.: 3,7 cm, karika h.: 2,1 cm, karika sz.: 1,7 cm. 2–6. A nyakcsigolyákon 8 db *gyöngy* (9. ábra 3.) került

elő: 2. Szürkésfekete színű, lapos, nyújtott cseppszerű, dinnyemag alakú opak üvegyöngy. H.: 1,47 cm; sz.: 0,99 cm; v.: 0,34 cm. 3. Szürkés sötétkék színű, barnásan irizáló felületű, közel téglalap átmetszetű, cseppszerű, dinnyemag alakú opak üvegyöngy. H.: 0,94 cm; sz.: 0,58 cm. 4. Világosbarnás, méz színű, fényes, forgatott felületű, cseppszerű, dinnyemag alakú, áttetsző üvegyöngy. H.: 0,55 cm; sz.: 0,40 cm. 5. Szürkésfekete színű, nyújtott dinnyemag alakú opak üvegyöngy. H.: 1,26 cm; sz.: 0,84 cm. 6. Barnás színű, matt, repedt felületű, közel téglalap átmetszetű, zömök dinnyemag alakú opak üvegyöngy. H.: 1,16 cm; sz.: 1,03 cm. 7–8. Mindkettőre laposra kalapált vaskarika volt felhúzva. Az egyik darab deformálódott, végei egymáson áthajlítottak. Átm.: 5,9 cm, 6,4 cm.

113. sír (4. ábra 1.): T.: ÉNy–DK. H.: 230 cm, sz.: 115 cm, m.: 54 cm. Nagyméretű, kissé szabálytalan téglalap alakú sírgödörben 3 csontváz nyugodott, mindhárom hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben. A férfi váz a sír jobb oldalán nyugodott. Koponyája balra, előre billent. Jobb alkarja a medencén keresztben helyezkedett el, a bal karja szorosan a test mellett. Jobb lába kissé térdben behajlítva. Az adultus korú női váz a férfi váz balján feküdt. Koponyája szintén balra billent. Bal karját a férfi váz jobb karja alá helyezték, jobb karja szorosan a test mellett volt, a kézfej a medencelapát alá csúszott. A két felnőtt csontváz lábcsonthai között, a térdek vonalában csecsemő csontváza került elő. A férfi váz melléklete: 1. A medencében téglalap átmetszetű, ívelt oldalú trapéz alakú *vascsat* (4. ábra 2.) volt. H.: 4,4 cm, sz.: 3,2–3,8 cm. 2. A bal könyök belső oldalánál *vastőr* (4. ábra 6.) került elő igen rossz állapotban. H.: 19 cm, sz.: 1,6 cm. 3. A jobb lábfej mellett *edény* (4. ábra 4.) állt. Szürkésbarna színű, koromfoltos, kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, közepesen kiégetett kis fazék. Pereme lekerekített, rövid nyaka tölcserés, teste aszimmetrikusan tojásdad alakú, alja egyenesen levágott. Ma.: 9,3 cm, perem átm.: 6,4 cm, fenék átm.: 6,2 cm. 4. A lábfejek alatt nagy mennyiségű *csiga* került elő. A női váz melléklete: 5. Deréktájon téglalap átmetszetű, téglalap alakú *vascsat* (4. ábra 3.) került elő. H.: 3,8 cm, sz.: 3,2 cm. 6. A jobb medencelapát mellett téglalap átmetszetű, ívelt oldalú *vascsat* (4. ábra 5.) volt töredékes állapotban. H.: 4,8 cm, sz.: 3,3 cm. A gyermekváznak melléklete nem volt.

14. Homokmégy–Halom (ADAM 2002, 166.)

48. sír (Garam 1975, 28. Fig. 6., Pl. IV. 19–24.)²⁴

126–127. sír (Garam 1975, 32. Fig. 11.)

129. sír (Garam 1975, 32–33. Fig. 11.)

15. Jánoshida–Tótképuszta (ADAM 2002, 172–173.)

3. sír (Erdélyi 1958, 4–5. III. t. 1–11.)

5. sír (Erdélyi 1958, 5–6. V. t. 1–10., VI. t. 1–4.)

13. sír (Erdélyi 1958, 8. VIII. t. 2–5., XLV. t. 1.)

35. sír (Erdélyi 1958, 12–13. XV. t. 12–16., 20., XLII. t. 6.)

64. sír (Erdélyi 1958, 16.)

80. sír (Erdélyi 1958, 18–19.)

107. sír (Erdélyi 1958, 21–22., XXIII. t. 1–10.)

115. sír (Erdélyi 1958, 23., XXVI. t. 1–5.)

222. sír (Erdélyi 1958, 38–39., XXXVI. t. 12–14., XXXIX. t. 1–5.)

252. sír (Erdélyi 1958, 42–43., XLI. t. 1–10.)

16. Jászapáti–Nagyállás út (ADAM 2002, 174.)

100. sír (Madaras 1994, 37. Taf. XV.)

109. sír (Madaras 1994, 39.)

152. sír (Madaras 1994, 48. Taf. XXI.)

203. sír (Madaras 1994, 59. Taf. XXX.)

225. sír (Madaras 1994, 64. Taf. XXIV.)

228. sír (Madaras 1994, 65. Taf. XXXIV.)

269. sír (Madaras 1994, 72. Taf. XXXIX.)

298. sír (Madaras 1994, 77. Taf. XXXXI.)

17. Kanizsa–Kültúrotthon/Kanjiža–Centar, Dom Kulture (SCG) (ADAM 2002, 180–181.)²⁵

8. sír: T.: É–D. M.: 219 cm. Bolygatatlan. Viszonylag szabályos téglalap alakú akna-sír, melynek 4 sarkában sekély, a sír aljától 7–10 cm-re lemélyedő, szabálytalan kis gödörök találhatóak. A halottakat valószínűleg közös halotti kereveten helyezték sírba. A sírgödör közepén hanyatt, nyújtott helyzetben adultus női csontváz feküdt. A koponya jobbra billent. Karjai szorosan a test mellett helyezkedtek el. Bal karcsonjtaira nyújtott helyzetben, jobb oldalára fektetett infans I. életkorú gyermeket helyeztek. Csontváza a női váz vállától a combtő vonaláig helyezkedett el. A női váz melléklete: 1. Kerek átmetsetű bronz huzalból hajlított, kerek karikájú, fekete gyöngycsüngős *fülbevalópár* volt a koponya két oldalán. 2. Fekete és sárga kölesgyöngyökből és fekete dinnyemag alakú gyöngyökből fűzött *nyaklánc* került elő a nyakcsigolyáknál. 3. A medence táján ismeretlen rendeltetésű apró *vastöredékek* (vascsat?) voltak. 4. A bal lábszár mellett durva *fazék* állt. 5. A lábszárcsontok között *szárnyacsontok* voltak. 6. A bal lábszár külső oldala mellett *állati bordacsontok* kerültek elő. A gyermekváznak nem volt melléklete.

18. Kecel–Határdűlő (ADAM 2002, 186.)

61. sír (Cs. Sós 1958, 10. XXII. t. 11.)

19. Kishegyes–Kálvária, Kossuth téglagyár/Mali Idjoš–Kalvarija, opštinska ciglana Košut (SCG) (ADAM 2002, 232.)²⁶

16. sír: T.: ÉNy–DK. M.: 235 cm. Téglalap alakú aknasírban hanyatt nyújtott helyzetben adultus életkorú mongoloid nő csontváza feküdt. Jobb oldalán, a medencecsont mellett csecsemőcsontok kerültek elő. A csontok helyzete alapján valószínűleg közös koporsóban vagy fakeretben kerültek eltemetésre. A női váz melléklete: 1. Sima bronz huzalból hajlított *fülkarika* került elő a halántéknál. 2. *Orsógomb*. 3. A bal medencecsontnál és a jobb térdnél *szárnyacsontok* voltak. 4. A bal kéznél *állati bordacsontok* kerültek elő. 5. A combcsontok között *disznó lábsontjait* találták. A csecsemőváznak nem volt melléklete.

20. Kishegyes–Sárgagödör/Mali Idjoš–Zuta jama (SCG) (ADAM 2002, 232–233.)

74. sír (Gubitz 1907, 359–361., 1908, 127–130.)

21. Kiskőrös–Város alatt (ADAM 2002, 198.)

12. sír (Horváth 1935, 37. XXXIX. t. 4.)

29. sír (Horváth 1935, 38. XXVII. t. 17–23., XXXVII. t. 2.)

97. sír (Horváth 1935, 43.)²⁷

123. sír (Horváth 1935, 44. XXVII. t. 15–16., XXXIX. t. 5.)

156. sír (Horváth 1935, 47. XXXI. t. 1–17.)

167. sír (Horváth 1935, 49.)

22. *Madaras-Téglavető* (ADAM 2002, 230.)

20. *sír* (Rác 1999, 349. 4. kép 8)

23. *Mélykút-Sáncdűlő* (ADAM 2002, 237.)²⁸

16. *sír* (8. *ábra 1.*): T.: ÉNy-DK (315–135°). H.: 200 cm, sz.: 112 cm, m.: 105 cm. Rabolt. Kissé lekerekített sarkú téglalap alakú aknasírban, közös koporsóban felnőtt nő és a lábszárain ellentétesen fektetve gyermek csontváza volt. A maturus korú női váz hanyatt, nyújtott helyzetben feküdt. A koponyáját és a jobb karcsontot a sírrablók mozdították ki eredeti helyükről. A gyermekváz bolygatatlan volt. A gyermek hanyatt, nyújtott karokkal és valószínűleg felhúzott térdekkel került a sírba. Koponyája a K-i sírfal felé fordult. A női váz melléklete: 1. A koponya jobb oldalán aranyozott bronz *gyöngycsüngős fülbevaló* (8. *ábra 2.*) töredéke volt. Karikája sodrott, hiányos. A csüngő résznél a belső gyöngytag fekete, nyomott gömb alakú gyöngy, amely a karikához 4 öntött gömböccsel kapcsolódik. A forrasztott gyöngycsüngő két gyöngydrót között 4 nagyobb, öntött gömböcsből álló kapcsolótaggal illeszkedik a karikához. 2. A jobb vállnál elszórtan 3 db sárga színű *kölesgyöngy* (8. *ábra 3.*) került elő. 3. A jobb medencelapáton kerek átmetszetű, trapéz alakú *vascsat* (8. *ábra 4.*) feküdt. H.: 3,6 cm, sz.: 2,6–3 cm. 4. A sírből szarvasmarha *hát- és ágyékcsigolyája* és 2 db *bordacsontja* került elő.²⁹ A gyermekváz melléklet nélküli volt.

24. *Sükösd-Ságod* (ADAM 2002, 332–333.)³⁰

47–48. *sír* (5. *ábra 1.*): Ellentétes tájolású sír. T.: DDNy-ÉÉK (202–22°). H.: 163 cm, sz.: 120 cm, m.: 52 cm. Faültetés alkalmával részben bolygatott temetkezés. Nagy méretű, téglalap alakú aknasírban hanyatt fekvő helyzetben, párhuzamosan fektetve két, juvenis életkorú csontváz nyugodott. A jobb oldali fiatal férfi csontváza (47. sír), felsőteste D felé elhajlott, koponyája jobbra billent, mindkét karja a bal vállhoz volt felhajlítva. A sír bal oldalán fekvő fiatal női csontváz (48. sír) koponyája és mellkasi része az újkori bolygatásnak esett áldozatul. Jobb karja nyújtva helyezkedett el, a férfi váz medencéje alatt került elő, a bal alkarja a mellkasra volt hajlítva. A férfiváznak nem volt melléklete. A női váz melléklete: 1. A jobb medencelapáton durva *kerámia-töredék* került elő.

51–52. *sír*: T.: É-D (349–168°). H.: 215 cm, sz.: 75 cm, m.: 130 cm. Bolygatott. Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasírban hanyatt, nyújtott helyzetben juvenis korú csontváz (51. sír) nyugodott. A koponya és a medence erősen feldúlt állapotban volt. A medence területén elszórtan infans I. korú gyermek csontjai (52. sír) kerültek elő. A fiatal felnőtt melléklete: 1. A bal felkar belső oldala és a bordák között téglalap alakú *vascsat* került elő. 2. A bolygatott területen, a medence táján *állatcsontok* voltak.

57–58. *sír* (5. *ábra 2.*): T.: É-D (348–168°). H.: 200 cm, sz.: 130 cm, m.: 140 cm. Téglalap alakú aknasírban párhuzamosan fektetve, hanyatt, nyújtott helyzetben, külön halotti kereveten két, maturus korú csontváz feküdt. A sír jobb oldalán férfi csontváz (57. sír) nyugodott, melynek koponyája jobbra billent. Jobb válla erőteljesen felhúzott helyzetben volt. Jobb karja szorosan a test mellett, a bal a medencére hajlítva került elő. A bal oldalán, tőle kb. 15 cm-re feküdt a női csontváz (58. sír), melynek koponyája előre nézett, karjai pedig szorosan a test mellett voltak. A férfi csontváz melléklete: 1. A bal medencelapáton téglalap alakú *vascsat* volt töredékes állapotban. 2. Jobb combcsontja mellett *tegezvasalások* kerültek elő. 3. A bal combcsont külső oldala mellől *vaskés* került elő. 4. A szeméremcsontnál *állatcsontokat* találtak. A női váz mellék-

lete: 5. A koponya jobb oldalánál ezüstből készült, kerek átmetszetű, kerek karikájú nagylemezgömbös *fülbevaló* volt. 6. A jobb kézfejnél téglalap alakú *vascsat* feküdt. 7. A bal medencelapáton *vaskés* került elő. 8. A jobb könyök belső oldalánál, a medencelapát felett *orsókarikát* találtak. 9. A jobb medencelapáton *kagyló* feküdt.

200–201. sír (7. ábra 3.): T.: ÉÉNy–DDK (335–135°). H.: 212 cm, sz.: 96 cm, m.: 145 cm. Rabolt sír. Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír, melynek alján a négy sarokban egy-egy, a sír aljától kb. 25 cm-re lemélyedő, négyszögletes beásás került elő. Körülöttük barna elszíneződést figyeltek meg. A sírban közös koporsóban párhuzamosan fektetve két csontváz feküdt hanyatt, nyújtott helyzetben. A sír jobb oldalán adultus korú (32–36 éves) nő csontváza (200. sír) volt. Koponyája a másik váz koponyáján került elő, bal felkarcsontja és a bordák bolygatott helyzetben voltak. Karjai szorosan a test mellett nyugodtak, az alkarok a medencecsontok alatt kerültek elő. A sír bal oldalán, a női váz koponyájával egy vonalban fektetve 9–10 év körüli, infans I. gyermek csontváza (201. sír) került elő. Koponyáját a rablók kimozdították eredeti helyzetéből, a vázcsontoktól távolabb, a sír ÉK-i negyedében került elő. Jobb karja a medencére hajlított helyzetben nyugodott, a bal szorosan a medence mellett volt. A bal felkarcsont a bal medencelapáton került elő. A női váz melléklete: 1. A jobb kéz-tónél *orsógomb* volt. 2. A jobb boka mellett ismeretlen rendeltetésű *vastoredék* feküdt. 3. A bal alkar mellett hegyével a bokák felé *vaskés* volt. 4. Mellette *tojáshéj* került elő. A gyermek váz melléklete: 5. A legelső csigolyán téglalap alakú *vascsatot* találtak. 6. A lábfejektől távolabb, a női váz lábfejcsonthainak vonalában egy kis méretű, ácskapocs alakú *vaskapocs* került elő. 7. Közvetlenül mellett *állatcsontok* voltak.

25. Szeged–Fehértó A. (ADAM 2002, 340.)

17. sír (Madaras 1995, 16. Pl. 3.)

28. sír (Madaras 1995, 17. Pl. 5.)

60. sír (Madaras 1995, 21. Pl. 11.)

76. sír (Madaras 1995, 23.)

152. sír (Madaras 1995, 30. Pl. 19.)

168–169. sír (Madaras 1995, 32. Pl. 21.)

211. sír (Madaras 1995, 36. Pl. 23.)

238. sír (Madaras 1995, 38.)

240. sír (Madaras 1995, 38–39. Pl. 25.)

282. sír (Madaras 1995, 43. Pl. 29.)

325. sír (Madaras 1995, 47. Pl. 34.)

26. Szeged–Fehértó B. (ADAM 2002, 340–341.)³¹

6. sír (Madaras 1995, 138. Pl. 1.)

45. sír (Madaras 1995, 14. Pl. 10.)

74. sír (Madaras 1995, 144. Pl. 15.)

130. sír (Madaras 1995, 149. Pl. 20.)

27. Szeged–Fertő láposa (ADAM 2002, 341.)

8. sír (6. ábra 1–3.)³²: T.: ÉNy–DK (312–132°). H.: 232 cm, sz.: 108 cm, m.: 107 cm. Nagy méretű lekerekített sarkú téglalap alakú sírgödörben középen hosszanti deszkával elválasztott koporsóban, párhuzamosan elhelyezve két, hanyatt, nyújtott helyzetű csontváz feküdt. A jobb oldali csontváz („A”) 20–25 éves férfi volt, szorosan a koporsó szélé mellett

helyezkedett el. Koponyája jobbra billent. Az erősen megnyújtott keresztcsont alapján talán mozgássérült lehetett. Szorosan a koporsó bal oldala mellől 20–25 éves fiatal lány csontváza került elő. Szemmel láthatóan a halott számára szűk volt a koporsórész. A koponyája balra billent, a jobb karja a medencelapát mellett, a bal a medencelapáton került elő. A férfi váz melléklete: 1. A bal lábfejnél kézzel formált kis *edény* volt. Ellopták a sírból. A koporsó láb felőli végének vonalában, a láb mögött kis foltban kalcinált *állatcsontok* kerültek elő. A női váz melléklete: 3. A halánték két oldalán kerek átmetszetű bronz huzalból hajlított gyöngycsüngős *fülbevalópár* (6. ábra 5.) került elő a gyöngycsüngők nélkül.

28. Szeged–Kiskundorozsma, Kettőshatár I. temető³³

49. sír (Mészáros et. al 2005, 159.)

29. Szeged–Kundomb (ADAM 2002, 341–342.)

84. sír (Salamon–Cs. Sebestyén 1995, 19. Pl. 12.)

148. sír (Salamon–Cs. Sebestyén 1995, 25. Pl. 21., XVIII:5.)

183. sír (Salamon–Cs. Sebestyén 1995, 28. Pl. 24.)

212. sír (Salamon–Cs. Sebestyén 1995, 30. Pl. 27.)

213. sír (Salamon–Cs. Sebestyén 1995, 30. Pl. 27.)

241. sír (Salamon–Cs. Sebestyén 1995, 32.) (7. ábra 2.)

30. Szeged–Makkoserdő (ADAM 2002, 342.)³⁴

35. sír (Salamon 1995, 114. Pl. 2.)

70. sír (Salamon 1995, 117. Pl. 5.)

83. sír (Salamon 1995, 118. Pl. 6.)

91. sír (Salamon 1995, 119. Pl. 7., XXVI:4.)

225–226. sír (Salamon 1995, 129., Pl. 14.)

253–254. sír (Salamon 1995, 131.)

262. sír (Salamon 1995, 132. Pl. 18.)

270. sír (Salamon 1995, 132. Pl. 19.)

281. sír (Salamon 1995, 133. Pl. 19.)

297. sír (Salamon 1995, 135. Pl. 20.)

31. Szokolac–Moravicai út/Bački Sokolac–Moravički put (SCG) (ADAM 2002, 30.)³⁵

30. sír: T.: ÉNy–DK. H.: 179 cm, sz.: 77 cm, m.: 135 cm. Nagyméretű, szabályos téglalap alakú aknasír, melyben a gödör aljától 60 cm magasságban, a sír két hosszanti oldalán 10–15 cm széles padka húzódott, melyen keresztbe fektetett deszkákkal fedték le a sírt. E felső koporsófedél magasságában infans I. korú, kb. 1 éves gyermek rossz megtartású csontváza volt. A sír aljában a két keskenyebb oldal mellett 1-1 szabálytalan téglalap alakú, teknős aljú, 9–11 cm mélységű gödör került elő. A sírgödörben É–D irányban elcsúszott koporsóban juvenis és adultus határán lévő női csontváz feküdt hanyatt, nyújtott helyzetben. A női váz melléklete: 1. Kerek átmetszetű, vastag, végei felé hegyesedő *vaskarika*. 2. Egyélű *vaskés* töredéke. 3. Sárgásbarna színű, edénytörmelékkel soványított agyagból kézzel formált kis *edény* ívelten kihajló, elvékonyodó peremtöredéke. 4. A bal lábszár külső oldala mellett *szárnyacsontok* voltak.

55. sír (8. ábra 5.): T.: ÉNy–DK. H.: 202 cm, sz.: 85 cm, m.: 192 cm. Nagyobb méretű, lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír, melyben a gödör aljától 100 cm magasságban, a sír két hosszanti oldalán 12–17 cm széles padka húzódik, melyen keresztbe fekte-

tett deszkákkal fedték le a sírt. A sír aljában a négy sarokban 1-1 szabálytalan szögletes, 9–10 cm mély gödör került elő. A sírban koporsóban, fejtől-lábtól fektetve két csontváz nyugodott hanyatt, nyújtott helyzetben. A gödör jobb oldalán női csontváz feküdt, koponyája kissé bal oldalra hajlott. A sír bal oldalán ellentétesen fektetve fiatalabb férfi csontváza volt, bal oldali karcsontjai a női váz lábcsontjain nyugodtak. Mindkettő karjai szorosan a test mellett helyezkedtek el. A női váz melléklete: 1. Öntött bronz, kerek karikájú gyöngycsüngős *fülbevalópár* került elő a koponya két oldaláról. 2. A nyakcsigolyák körül és a mellkason sötétkék dinnyemag alakú gyöngyökből, fekete alapon sárga színű folyatott gyöngyökből, különböző színű gömb alakú és ikergyöngyökből fűzött *nyaklánc* volt, melyről egy öntött bronz, áttört csüngős veret *szív alakú csüngője*, egy kisméretű, bikónikus *ólmögomb* és egy bronz lemezből préselt, *csepp alakú dísz* csüngött. Az utóbbinak csak az egyik fele maradt meg. 3. Derék tájon kisebb méretű, téglalap átmetszetű, négyzet alakú *vascsat* töredékei kerültek elő. 4. *Orsóögomb*. 5. 2 db esztergályozott csont *tűtartó*. 6. *Vaskés*. 7. Lábánál apró ácskapocs alakú *vaskapocs* volt, amely valószínűleg faládikához tartozhatott. 8. Itt egy kupacban a következő leleteket találták, melyek talán a faládikában voltak: Egy rossz megtartású, bronz *tükör* töredékei, 2 db *kauri csiga*, 9 db *gyöngy* (1 db hordó alakú kalcedon, 3 db fekete alapon fehér folyatott paszta, 5 db henger alakú meszkő), 1 db öntött bronz, patkó alakú *lyukvédő*, 1 db hosszúfűlű, egybeöntött *bronzögomb*, 1 db öntött bronz *lunula*, 1 db öntött bronz, ívelt oldalú háromszög alakú *csüngő* és egy *üvegdarab*. A férfi váz melléklete: 9. Derékánál kerek átmetszetű, négyzetes, pecek nélküli *vascsat* volt. 10. Közéleiben egy öntött bronz, gyöngyosorral szegélyezett, propeller alakú *övforgó* került elő. 11. A medence bal oldala mellől egy öntött bronz, kétlapú, sima *kisszíjvég* került elő. 12. *Vaskés*. 13. *Fenőkö* töredéke. 14. Faragott *csonttubus* töredékes állapotban. 15. Kerek szemekből álló *láncpáncél* összerozsdásodott darabja. 16. A női váz koponyájánál és a férfi váz lábánál kézzel formált durva *fazék* volt.

32. *Topolya-Bánkert, Vágóhíd/Bačka Topola-Bánkert Klanica (SCG)* (ADAM 2002, 29.)³⁶

86. *sír* (5. *ábra* 4.) T.: ÉNy-DK. H.: -, sz.: -, m.: -. Feldúlt, rabolt sír. Nagyméretű, lekerekített sarkú téglalap alakú sírgödörben párhuzamosan fektetve két, hanyatt, valószínűleg nyújtott helyzetű csontváz feküdt. A sírgödör jobb oldalán maturus korú (30–56 éves) férficsontváz került elő. A bolygatás következtében csak lábszárjai voltak eredeti helyzetben. A többi vázcsont a sír betöltéséből került elő. A sír bal oldalán infans II. korú (11–12 éves) gyermek csontváza feküdt. Koponyája a lábfejek fölött került elő, karcsontjai és jobb medencecsontja a sírdúlás következtében a betöltésből került elő. Csigolyái és bordái gyenge megtartásúak voltak. A férfi váz melléklete: 1. Kézzel formált *fazék* volt a jobb lábfejnél oldalára dőlve. 2. *Állatcsontok* kerültek elő a jobb lábszár külső oldala mellől. A gyermekváz mellől lelet nem került elő.

124. *sír*: T.: ÉNy-DK. H.: 241 cm, sz.: 118 cm, m.: 150 cm. Feldúlt, rabolt sír. Szokatlanul széles, lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír, melynek két végében 1-1 sekély, téglalap alakú gödör jelentkezett. A rablás eredményeként a sír betöltéséből adulthood-életkorú férfi és a adulthood-maturus életkorú (20–50 éves) női vázcsontjai kerültek elő. A mellékletek is a betöltésből kerültek elő. A sírban talált leletek: 1. *Vaskés* töredéke. 2. *Vascsat*. 3. *Íjcsontok* töredékes állapotban. 4. Kézzel formált *edénytöredék*.

149. *sír* (8. *ábra* 6.): T.: Ny-K. H.: 225 cm, sz.: 76 cm, m.: 200 cm. Szabályos téglalap alakú aknasír, melynek mindkét végében 1-1 árokszerű beásás jelentkezett. A sírban közös koporsóba fektetve két csontváz került elő. A sírgödör bal oldalán hanyatt fekvő nyújtott helyzetben, kissé a bal oldalára fordítva maturus korú (45–50

éves) férfi közepes megtartású csontváza feküdt. Koponyája balra billent, bal karja szorosan a test mellett, a jobb kissé a testtől távolabb helyezkedett el. Jobb karja a másik csontváz jobb lábcsontjain nyugodott. Jobb lábánál ellentétesen fektetve infans II. korú (10–11 éves) gyermek hanyatt, nyújtott helyzetű csontváza került elő. Koponyája balra billent, karjai könyökben meghajlítva a medencében nyugodtak. Jobb karja a férfi jobb lábcsontján feküdt. A férfi váz melléklete: 1. A jobb kézfejcsontok és a medencecsont között *vaskés* volt. 2. A jobb csípőnél négyzet alakú, téglalap átmetszetű *vascsat* került elő. A gyermek váz melléklete: 3. Jobb könyökénél *vaskés* feküdt. 4. A bal halántéka mellé *durva fazekat* helyeztek. 5. Az edény mellett *állati bordacsontok* és a bal felkarcsont külső oldala mellett *állatcsont* került elő.

165. sír: T.: Ny–K. H.: 220 cm, sz.: 74 cm, m.: 185 cm. Nagyméretű, lekerekített sarkú téglalap alakú aknasírban D–É felé elcsúszott helyzetben hanyatt fekvő juvenis-adultus korú (18–22 éves) női csontváz feküdt. Karjai szorosan a test mellett helyezkedtek el. Valószínűleg lábait térdben erőteljesen behajlították. A lábszárcsontok állatjárás során kimozdultak eredeti helyükről. A hasi részen infans I. korú (0–0,5 éves) csecsemő csontjai kerültek elő, melyeket szintén állatjárás bolygatott. A női váz melléklete: 1. A koponya jobb oldalán kerek átmetszetű bronz drótból hajlított *fülkarika* volt. 2. Bontás közben *állatcsontok* kerültek elő. 3. A nő hasán 3, a koponyája mellett 2 *lófog* találtak.

191. sír: T.: Ny–K. H.: 210 cm, sz.: 69 cm, m.: 210 cm. Nagyméretű, téglalap alakú aknasír, melynek K-i végében a gödör sarkában 1-1 szabálytalan, kisebb gödör került elő. A sírban halotti kereveten eltemetett, hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű senium korú (40–68 éves) női csontváz feküdt. Koponyája balra billent, kimozdult eredeti helyéről. Jobb karja szorosan a test mellett helyezkedett el, a bal váll magasabbra volt felhúzva, alkarja a medencelapát alatt volt. A lábszárcsontok között koraszülött csecsemő csontváza került elő ellentétesen fektetve. A női váz melléklete: 1. A jobb kéznél *orsógomb* feküdt. 2. A combcsontok között *állatcsont* volt.

194. sír: T.: Ny–K. H.: 230 cm, sz.: 70 cm, m.: 230 cm. Lekerekített sarkú aknasír, melynek két végében 1-1 nagyobb, téglalap alakú mélyedés került elő. A sírt feldőlték, a szétdobált csontok egy Juv.-Ad. korú (20–22 éves) férfi és egy Sen. korú (50–68 éves) férfi csontvázához tartoztak. A betöltésből előkerült leletek: 1. *Vaskés* töredéke. 2. *Tojáshéj*.

33. *Üllő I. temető* (ADAM 2002, 399.)

30. sír (Horváth 1935, 13.)

56. sír (Horváth 1935, 15. V. t. 25–27.)³⁷

69. sír (Horváth 1935, 16. XX. t. 1.)

154. sír (Horváth 1935, 21.)³⁸

199. sír (Horváth 1935, 26.)

34. *Üllő II. temető* (ADAM 2002, 399.)

12. sír (Cs. Sós 1955, 194.)³⁹

113. sír (Cs. Sós 1955, 203. Pl. LXXIX. 6., Fig. 2. 1.)⁴⁰

120. sír (Cs. Sós 1955, 203. Pl. LXXIX. 10., Fig. 2. 2.)⁴¹

139. sír (Cs. Sós 1955, 204. Pl. LXXI. 1–11., LXXII. 1–28.)

JEGYZETEK

- ¹ Vö. Daim 1987, 71–76!
- ² V.ö. Székkutas–Kápolnadűlőben megfigyeltekkel (Bende 2004, 307.)!
- ³ A fülkesírokhöz hasonlóan a padmalyos sírokba is általában egyes temetkezések fordulnak elő, kivételek azonban vannak, mint ahogyan pl. a 8–11. századi borovcei temető 93 padmalyos sírja között is előfordul egyetlen kettős temetkezés (Staššiková 1996, 289.).
- ⁴ A sírokról fotódokumentáció nem maradt fenn, embertani anyaga is elveszett, így adata ellenőrizhetetlen.
- ⁵ Lőrinczy Gábor baráti közléséből tudom, hogy a szegvár–oromdűlői kora avar kori temetőben egyetlen fülkesírban fordult elő kettős temetkezés: nő és a lábaira helyezett gyermek van együtt eltemetve. Az információt ezúton köszönöm.
- ⁶ A temető sírformákban és rítusokban is több szállal kapcsolódik a Tiszántúlnak az avar kor második felében induló, a fülkesíros temetkezési szokás gyakorlásával is jellemezhető temetőihez (Oroszáza–Bónum téglagyár, Szarvas–68. lelőhely, stb.). Ezek megnyitása valószínűleg a tovább élő, azonban szétköltöző és valószínűleg megcsappant állatállományú kora avar kori népességnek köszönhető (Bende 2000, 251.).
- ⁷ A Katalógusban a lelőhelyek száma azonos az 1. ábrán feltüntetett számokkal! A felsorolásban a lelőhelyeknél az *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa 2002* szócikkeinek hivatkozása, a közölt sírok esetén az irodalmi hivatkozás szerepel. Abban az esetben, ha a publikáció és az eredeti dokumentáció adatai nem egyeznek meg, vagy az utóbbiban egyéb, eddig ismeretlen adatok is szerepelnek, az eltérések és az új adatok a jegyzetek között találhatóak. Abban az esetben, ha a sír dokumentációja hozzáférhető volt, mindig annak adataival dolgoztam. A közvetlen temetkezéseknél teljes sírleírást adtam, de a leletek méretadatait csak abban az esetben tüntettem fel, ha a leletek a táblákon is közlésre kerültek.
- Ezúton köszönöm Kürti Bélának (Móra Ferenc Múzeum), Ricz Péternek és Szekeres Ágnesnek (Szabadkai Városi Múzeum), valamint Wicker Erikának (Katona József Múzeum), hogy közvetlen ásatásaik vonatkozó sírjait felhasználhattam és részben vagy egészében közölhettem.
- A felsorolt lelőhelyeken kívül Kada Elek a gátéri kettőssírok kapcsán említi, hogy „...*Hasonló jelentéset tapasztaltam az alpárpusztai avar temetőben, ahol a balról fekvő előkelőnek mutatózó férfi balkezelével átnyulva, a jobbról fekvő nő szintén átnyújtott jobb kezét fogta. ...*” Egyelőre bizonytalan, hogy Kada melyik lelőhelyre utalt, esetleg a Tiszaalpár–Piroska János szőlőjében általa feltárt temetőrészletre gondolhatott (BKMÖL VIII. 703.).
- László Gyula szerint a kiskőrös–vágóhídi avar temetőben az V (3.) (László, 1955, 26–27.), a VII (2.) (László 1955, 27.), a XVII (15). (László 1955, 31.), a XVIII (17). (László 1955, 31.), a XLVII (49). (László 1955, 35.), a XLVIII (47). (László 1955, 35.), a LXIX (54). (László 1955, 36.) és a LXIV (59). (László 1955, 36.) sírokban a sírgödörök mérete alapján kettős temetkezéseket valószínűsített. Mivel a sírok erősen feldúltak, raboltak voltak és ezért nyilván a belőlük előkerült leletanyag alapján sem megerősíteni, sem elvetni nem lehet egyértelműen felvetését, de sem a sírok embertani anyagát, sem dokumentációt nem találtam a lelőhelyről, ami további támpontul szolgálhatott volna, ezeket a bizonytalan adatokat kihagytam a felsorolásból. Bár az V (3) sír esetében magunk is úgy látjuk, hogy a leletanyag (László 1955, Pl. IV., V. 1–2, 4–10.) alapján valószínűleg kettős sír (férfi és nő temetkezése) lehetett. Bizonytalannak véltem az alattányi temető 189/a–b. sírjait (Kovrig 1963, 24.) is, ezért ezt is mellőztem a vizsgálat során.
- ⁸ A temető eredeti ásatási dokumentációja a Nemzeti Múzeumban II. 12/1976. számon található. H.: 130 cm, sz.: 60 cm.
- ⁹ H.: 200 cm, sz.: 80 cm. Az eredeti sírleírás szerint a férfi váz melléklete vaskés töredéke és vascsat volt.
- ¹⁰ H.: 200 cm, sz.: 75 cm. A női váz juvenis korú (20–22 éves) volt.
- ¹¹ H.: 200 cm, sz.: 70 cm. A női váz adaltus korú (30–35 éves) volt.
- ¹² H.: 220 cm, sz.: 75 cm. A női váz matusus korú (45–50 éves) volt.
- ¹³ H.: 190 cm, sz.: 65 cm.
- ¹⁴ H.: 220 cm, sz.: 65 cm.
- ¹⁵ H.: 195 cm, sz.: 65 cm. A női váz adaltus korú (35–40 éves) volt.
- ¹⁶ A sírban matusus korú (40–50 éves) férfi nyugodott.

- ¹⁷ Az ásatási dokumentáció a Nemzeti Múzeumban 9.B.I. számon található. A publikációban a sír leírása ellentmondásos, ezért a dokumentációt vettem alapul. A sír jobb oldalán nyugodott a férfi váz, bal oldalán, vele párhuzamosan a női váz. Mindkettő hanyatt feküdt, a férfinak jobb, a nőnek bal lába térdben kissé fel volt húzva, másik lábuk nyújtott helyzetű volt. A karjaik is nyújtva helyezkedtek el, a nő jobb karja a férfi bal karja alatt feküdt.
- ¹⁸ A szerző a Különleges rendellenességek c. fejezetben tárgyalja a temető kettős sírjait. A 18. sírból előkerült csecsemő koponyatöredékről csak itt történik említés: „...szülésbe halhatott bele, lábánál megtaláljuk kis csecsemőjének koponyatöredékét.” (Bóna 1957, 168.).
- ¹⁹ A sír dokumentációja a Nemzeti Múzeumban 105. Cs. II. és 74. F. II. leltári számokon, a sírfotó a Móra Ferenc Múzeum Fotótárban 2545 számon található. A sírfotó alapján a sírban valószínűleg közös koporsóban feküdt a két csontváz, mindkettő hanyatt, nyújtott helyzetben, párhuzamosan fektetve. A női váz bal oldalán, kissé bal oldalára dőlve feküdt az infans II. korú gyermek.
- ²⁰ A lelőhely közöletlen, dokumentációja a Katona József Múzeum Régészeti Adattárban 87.535–538. és 88.663. számokon található. A 172–173. síron kívül volt egyéb sírban is kettős temetkezés, melyeknél felnőt és gyermek közös koporsóban volt eltemetve. A temető egyetlen hármas temetkezése, nő és két gyermek csontvázát tartalmazta (Wicker 1990, 58. j!).
- ²¹ A László Gyula által Felgyő–Ürmös tanyán feltárt avar kori temető anyaga részben leltározva, nagyobb részt azonban leltározatlanul és máig restaurálatlanul van a Koszta József Múzeumban. A leletek a Népvándorláskori Gyűjteményben 65.3.1–292., 72.227.1–72.259.1., 78.1.23–248. és 95.8.1. leltári számokon találhatóak, a dokumentáció a Nemzeti Múzeumban VII.91/1972. és XI.173/970. számokon, illetve a Móra Ferenc Múzeum Régészeti Adattárban 69–76., 155–156-76., 190-76. és 193-76. számokon van.
- ²² A temetőben valószínűleg nem volt ritka sem a kettőssír, sem az utótemetkezés, hiszen Kada így fogalmaz: „Sokszor ugyanegy sírban két csontváz találtatott;...” (Kada 1905, 361.). Mivel a temető anyagának nagyobbik része a Katona József Múzeum egyéb gyűjteményeivel együtt a II. világháborúban elpusztult, miként a leltárkönyvek is, és a Kada Elek által feltárt kb. 650 sírből csak a közzétett 297 sírről maradt ránk sírleírás, s ebből az első 109 sír leírása hiányos (bolygatott területről kerültek elő, ezért sem a csontváz, sem pedig a tárgyak sírbeli elhelyezkedését nem jegyezték fel), a síregyüttesek alapján nem lehet biztonsággal rekonstruálni, hogy mely sírok lehettek még kettős, esetleg többes temetkezések. Ezekről a sírokról így ír: „Többször előfordult azonban az, hogy a felnőtt sírjához közvetlenül oda zárult egy-két, sőt három gyermeksír is, ... Többször előfordult az is, hogy egyes sírokban megbolygatott csontváz mellett, néha felett, vagy pedig bolygatatlan csontváz felett, később oda temetett ép csontváz találtatott; sőt a férfi a nővel úgy volt eltemetve, hogy az egyik sorban a jobbról hanyatt fekvő férfi bal karjába, a balról hanyatt fekvő nő jobb karja volt bekapcsolva. () A másik sírban pedig a jobbról fekvő férfi és a balról fekvő nő úgy volt szorosan hanyatt fekvő egymás mellé helyezve, hogy arcaik összefordultak, egymással majdnem érintkeztek. Több eset fordult elő, midőn az anya gyermekével volt eltemetve, sőt egy esetben a csecsemő az anya keblén pihent.” (Kada 1905, 362–363.) A sírleírások alapján valószínűnek tartjuk, hogy talán a 6. (Kada 1905, 366.), 42. (Kada 1905, 375.), 43. (Kada 1905, 375–376.) és 98. (Kada 1905, 406–407.) sírok kettőssírok lehettek (férfi és nő temetkezései), mert bennük a jellegzetes férfi és női mellékletek együtt kerültek elő. Bár nem elhanyagolható tény, hogy ezek a sírok mind, a bolygatott részen kerültek elő és nem zárható ki, hogy leleteik összekeveredtek.
- ²³ A temető feldolgozás alatt, leletanyaga leltározatlan. Dokumentációja a Katona József Múzeumban 2000.900. leltári számon van. A gyöngyök leírása Pásztor Adrienn régész munkája, segítségét ezúton is köszönöm.
- ²⁴ A dokumentáció a Nemzeti Múzeumban II. 12/1976. számon található. Az eredeti sírleírás szerint a gyermekváz a férfi csontváz bal oldala mellett feküdt.
- ²⁵ A lelőhelyen 1982-ben és 1985-ben az első 47 sírt Ricz Péter és Szekeres László tárta fel. 2005-ben Szekeres Ágnes és Zvonimir Nedeljković vezetésével újabb 18 sír került elő. A lelőhely közöletlen. Dokumentációja a KA. 82. és KA. 85. számokon, a leletanyag KA. 82.1–16. és KA. 2005.1–51. leltári számokon a Szabadkai Városi Múzeumban található. Az ásatási napló bejegyzése szerint a 34. sír is kettőssír volt, azonban dokumentációja ki volt emelve.
- ²⁶ A lelőhely közöletlen. A lelőhely anyaga részben leltározott, a Szabadkai Városi Múzeumban A. 1464–1476. és A. 3014–3023. leletári számokon található.
- ²⁷ A sírleírás szerint a sírban férfiváz volt (Horváth 1935, 44.), ami nincsen összhangban az antropológiai meghatározással, mely szerint a sírból adultus korú női csontváz került elő (Lipták 1983, 27.). A feldolgozásnál ez utóbbi adatot vettem alapul.

- ²⁸ A temető közöletlen. Leletanyaga a Türr István Múzeumban 75.17.1–330. leltári számon, a dokumentáció 231-2001 nyilvántartási számon található.
- ²⁹ Az állatcsontok meghatározásáért Dr. Vörös Istvánnak (MNM) tartozom köszönettel.
- ³⁰ A lelőhely közöletlen. A leletek a Türr István Múzeumban vannak elhelyezve, a dokumentáció a Katona József Múzeum Régészeti Adattárában 87.588–592. számon található.
- ³¹ A publikációban a 103. sír is kettőssírként, két gyermek temetkezéseként szerepel (Madaras 1995, 147. Pl. 19.). Az eredeti ásatási dokumentáció szerint a sír egy gyermek feldúlt sírja. A dokumentáció a Móra Ferenc Múzeum Régészeti Adattárában Móra kéziratot hagyatékában található.
- ³² A sírból illetéktelenek az „A” csontvázat és az edényt ellopták. A sírrajzra az „A” koponya a sírfő aliján került rögzítésre.
- ³³ A temető közöletlen. Az előzetes jelentés szerint a temető 298 feltárt sírja közül 6 volt kettőssír, melyek „között felnőtt-felnőtt és felnőtt-gyermek egyaránt előfordult” (Mészáros et. al 2005, 151.).
- ³⁴ Salamon Ágnes publikációjában a 256. sírtól a 322. sírig a sírleírások és a képes táblák nincsenek összhangban egymással (v. ö. Salamon 1995, 131–137., Bende 2000, 16. j!). Az eredeti sírleírások, amely alapján a helyes számozás rekonstruálható, a Móra Ferenc Múzeum Régészeti Adattárában 347-76., 1110-86. és 1142-86. leletári számon található. A 256. sír szarmata temetkezés volt, Salamon Ágnes publikációjában mégis avar sírként került leírásra, ráadásul belőle egy senium és egy infans II. korú gyermek koponyáját említi a szerző és avar leleteket (Salamon 1995, 131. Pl. 18.). Ennek a sírleírásnak a beiktatásával a 321. sírig eggyel eltolódtak a sírszámok. A publikációban kettőssírként szerepel a 271. (Salamon 1995, 132.), a 282. (Salamon 1995, 133.) és a 298. (Salamon 1995, 135.) sír, valójában azonban a 270., 281. és a 297. sírokban volt kettős temetkezés. A sírszámok a 323. sírtól megegyeznek az eredeti számozásával. Így azonban kimaradt a publikációból a 322. avar sír közlése. A 75. fülkesírra ráásták a 69. aknasírt és ugyanez a helyzet a 257. fülkesír és a felette lévő 258. aknasír esetében is. Ezekben az esetekben nem valószínű, hogy utántemetkezésről lenne szó, ezért hagytuk ki a Katalógusból. A sírok embertani anyaga nincs meg, adatai ellenőrizhetetlenek.
- ³⁵ A temető közöletlen. A leletanyag és a dokumentáció a Szabadkai Városi Múzeumban van.
- ³⁶ A temető közöletlen. Dokumentációja és leletanyaga a Szabadkai Városi Múzeumban található. Az embertani anyag meghatározása a dokumentáció része, dr. Farkas Gyula (Szegedi Tudományegyetem) munkája. A terepi napló szerint a fentiekén kívül a 18. és a 129. sírok is kettőssírok voltak. Dokumentációjuk nincsen meg. A sírokról csak az antropológiai meghatározás adatait ismerjük: a 18. sírban matusus korú (35–60 éves) férfi és infans II. korú gyermek csontjai kerültek elő, a 129. sírban adultus korú (20–40 éves) férfi és adultus-senium korú női csontváz feküdt.
- ³⁷ A sírban matusus-senium korú (55–60 éves) nő nyugodott.
- ³⁸ A férfiváz matusus korú (40–45 éves) volt.
- ³⁹ A sírban fekvő nő matusus korú (40–45 éves) volt. A publikációban a másik csontváz gyermekváz (Cs. Sós 1955, 194.), antropológiai anyaga alapján azonban juvenis korú (16–18 éves) egyén váza.
- ⁴⁰ A sírban adultus korú (30–35 éves) nő nyugodott.
- ⁴¹ A női váz matusus korú (40–45 éves) volt.

IRODALOM

ADAM

- 2002 Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. Hrsg.: J. Szentpéteri. *Varia ArchHung* 13 (Bp. 2002).

BALOGH-KŐHEGYI

- 1999 Balogh Csilla – Kőhegyi Mihály: Fajszt környéki avar kori temetők I. A Fajszt-Ártér és a Fajszt-Kétágköz lelőhelyek. — Begrabungsstätten aus der Zeit der Awaren in der Umgebung von Fajszt I. Die Fundorte Fajszt-Ártér und Fajszt-Kétágköz. *Cumania* 16 (1999), 247–290.

BENDE

- 2000 Bende Livia: Fülkesírok a pitvarosi avar kori temetőben. Adatok a fülkés és a lószerszámos temetkezések kronológiájához. — Stollengräber im awarenzeitlichen Gräberfeld von Pitvaros. Angaben zur Chronologie der Stollengräber und Bestattungen mit Pferdegeschirr. In.: Hadak útján. A népvándorlás kor fiatal kutatóinak konferenciája. Szerk.: Bende L. – Lőrinczy G. – Szalontai Cs. (Szeged 2000), 241–279.
- 2004 Bende Livia: Temetkezési szokások a székkutas-kápolnadűlői avar kori temetőben. — Bestattungssitten im awarenzeitlichen Gräberfeld von Székkutas-Kápolnadűlő. In: B. Nagy Katalin: A székkutas-kápolnadűlői avar temető. *MFME–MonArch* I (Szeged 2004), 305–330.

BÓNA

- 1957 Bóna István: Az ürbőpusztai avar temető. — Le cimetière avar de Ürbőpuszta. *ArchÉrt* 84 (1957), 155–173.

DAIM

- 1987 Daim, Falko: Das awarische Gräberfeld von Leobersdorf. NÖ. (Wien 1987).

ERDÉLYI

- 1958 Erdélyi István: A jánoshidai avarkori temető. — Das awarenzeitliche Gräberfeld von Jánoshida. *RégFüz* Ser. II. 1. (Bp. 1958).

GARAM

- 1975 Garam, Éva: The Homokméggy-Halom Cemetery. In.: Avar Finds in the Hungarian National Museum. *Cemeteries of the Avar Period (567–829) in Hungary* I. Ed.: Kovrig, I. (Bp. 1975), 13–48.

GUBITZA

- 1907 Gubitz Kálmán: A kishegyési régibb középkori temető. *ArchÉrt* 27 (1907), 346–363.
- 1909 Gubitz Kálmán: Gombosi sírmező. A Bács-Bodrog Vármegyei Történeti Társulat Évkönyve XXV/1 (1909), 6–22.

HORVÁTH

- 1935 Horváth Tibor: Az üllői és a kiskőrösi avar temető. — Die awarischen Gräberfelder von Üllő und Kiskőrös. *ArchHung* 19 (Bp. 1935).

JUHÁSZ

- 2004 Juhász, Irén: Das awarenzeitliche Gräberfeld in Szarvas–Grexatéglagyát, FO 68. *MonAvarArch* 7 (Bp. 2004).

KADA

- 1905 Kada Elek: Gátéri (Kun-kisszállási) temető a régibb középkorból. *ArchÉrt* 25 (1905), 360–384, 402–409.
- 1906 Kada Elek: Gátéri (Kun-kisszállási) temető a régibb középkorból. *ArchÉrt* 26 (1906) 135–155. 207–221.

KOVRIG

- 1963 Kovrig, Ilona: Das Awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán. *ArchHung* 40 (Bp. 1963).

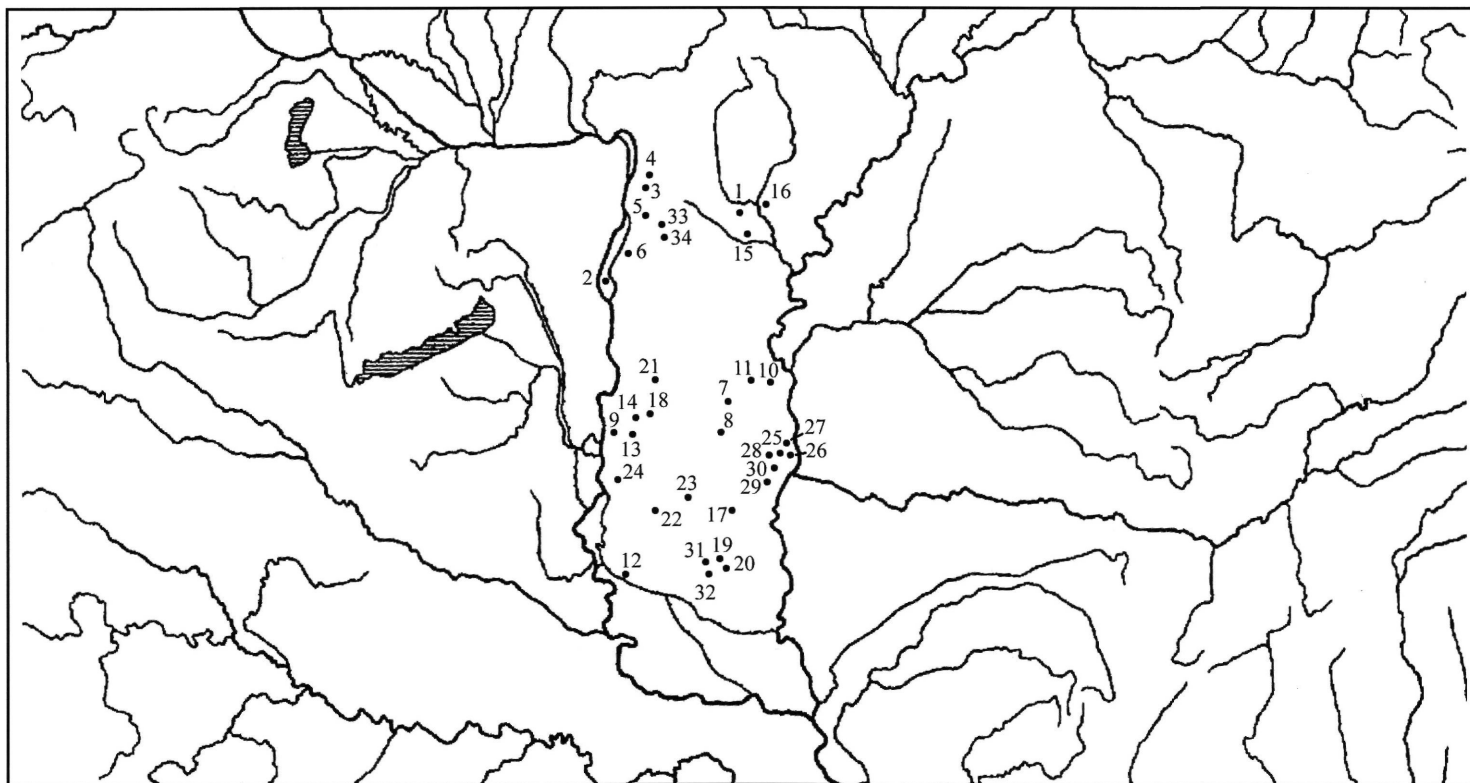
LÁSZLÓ

- 1955 László, Gyula: Études archéologiques sur l'histoire de la société des Avars. *ArchHung* 34 (Bp. 1955).

LIPTÁK

- 1957 Lipták Pál: A Homokméggy-halomi avarkori népesség. *BiolKözl Pars Anthropol* 4 (1957) 25–42.
- 1983 Lipták, Pál: Avars and Ancient Hungarians. (Bp. 1983).

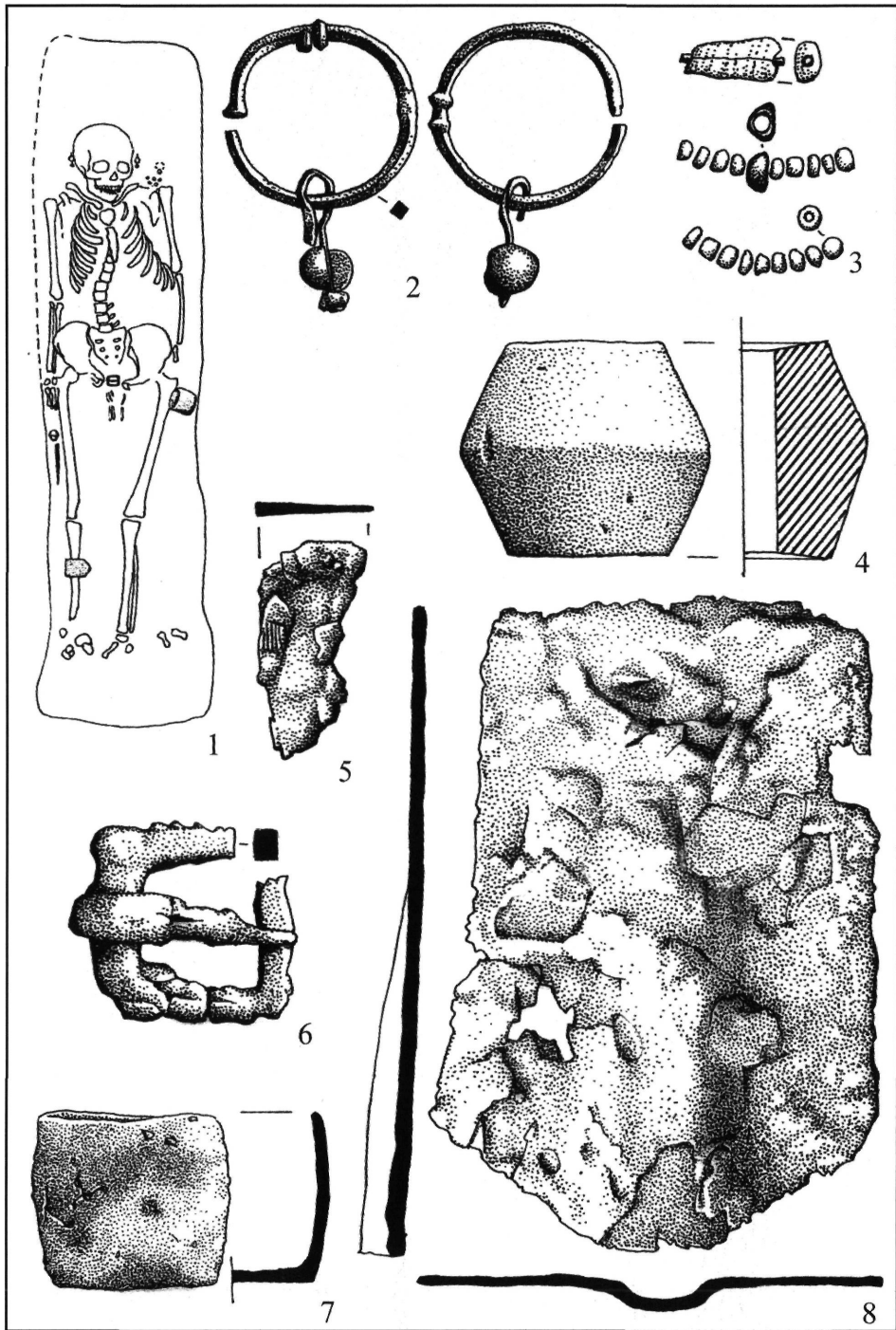
- LÓRINCZY**
1994 Lőrinczy Gábor: Megjegyzések a kora avar kori temetkezési szokásokhoz. A fülkesíros temetkezés. — Bemerkungen zu den Frühawarenzeitlichen Bestattungssitten. Die Stollengräber. In.: A kőkortól a középkorig. Tanulmányok Trogmayer Ottó 60. születésnapjára. Szerk.: Lőrinczy G. (Szeged 1994), 311–335.
- MADARAS**
1994 Madaras, László: Das Awarenzeitliche Gräberfeld von Jászapáti. In: Das Awarische Corpus — Avar Corpus Füzetek II. Ed.: Madaras, L. (Db–Bp. 1994).
1995 Madaras, László: The Szeged-Fehértó „A” and „B” Cemeteries. In: Das Awarische Corpus – Avar Corpus Füzetek III. Ed.: Madaras, L. (Db–Bp 1995), 8–109.
- MÉSZÁROS et. al**
2005 Mészáros Patrícia – Paluch Tibor – Szalontai Csaba: Avar kori temetők Kiskundorozsma határában. Előzetes beszámoló az M5 autópályán feltárt lelőhelyekről. MKCsM 2004 (2005), 145–162.
- NAGY**
1998 Nagy, Margit: Awarenzeitliche Gräberfelder im Stadtgebiet von Budapest I–II. MonAvarArch 2 (Bp. 1998).
- RÁCZ**
1999 RácZ Zsófia: A madaras-téglavetői avar temető. Kőhegyi Mihály ásatása 1959–62. — Das awarische Gräberfeld von Madaras-Téglavető. Ausgrabungen von Mihály Kőhegyi 1959–62. MFMÉ–StudArch V (1999), 347–395.
- SALAMON–Cs. SEBESTYÉN**
1995 Salamon, Ágnes – Cs. Sebestyén, Károly: The Szeged-Kundomb Cemetery. In: Das Awarische Corpus – Avar Corpus Füzetek IV. Ed.: Madaras, L. (Db–Bp. 1995), 8–109.
- SALAMON**
1995 Salamon, Ágnes: The Szeged-Makkoserdő Cemetery. In.: Das Awarische Corpus – Avar Corpus Füzetek IV. Ed.: Madaras, L. (Db–Bp. 1995), 8–109.
- CS. SÓS**
1955 Cs. Sós, Ágnes: Le deuxième cimetiére avar d’ Üllő. ActaArchHung 6 (1955) 193–230.
1958 Cs. Sós Ágnes: A keceli avar kori temetők. — Die awarenzeitlichen Gräberfelder in Kecel. RégFüz Ser. II. No. 3. (Bp. 1958).
- STAŠŠIKOVÁ**
1996 Staššiková-Štukovská, D.: Zu manchen spezifischen Äußerungen des Bestattungssitus im Frühmittelalter. In.: Ethnische und kulturelle Verhältnisse an der mittleren Donau vom 6. bis zum 11. Jahrhundert. (Bratislava 1996), 287–304.
- STEUER**
1982 Steuer, H.: Frühgeschichtlicher Sozialstrukturen in Mitteleuropa. AAWG 128 (Göttingen 1982).
- SZALONTAI**
1992 Szalontai Csaba: Megjegyzések az Alföld IX. századi történetéhez II. Szarvas-Kákapusztá késő avar temetője. — Anmerkungen zur Geschichte der Tiefebene im 9. Jahrhundert II. Das awarische Gräberfeld von Szarvas-Kákapusztá-Kettőshalom. JAMÉ 30–32 (1987–1989) 1992, 309–347.
- TOMKA**
1979 Tomka Péter: Adatok a Kisalföld avar kori népességének temetkezési szokásaihoz III. Koporsóhasználat a tápi temetőben. — Angaben zum Bestattungsbrauchtum der Bevölkerung vom kleinen Alföld in der Awarzeit III. Sarggebrauch im Gräberfeld von Táp. Arrabona 19–20 (1977–1978), 17–108.
2003 Tomka Péter: Az avar kori temetkezési szokások kutatásának újabb eredményei. Kettős- és többes temetkezések. — Neuere Erkenntnisse in der Forschung der Bestattungsbräuche zur Zeit der Awarer Doppel-, und Mehrfachbestattungen. Arrabona 41 (2003), 11–56.
- TÖRÖK**
1995 Török, Gy.: The Csengele-Feketehalom Cemetery. In.: Das Awarische Corpus – Avar Corpus Füzetek IV. Ed.: Madaras, L. (Db–Bp. 1995), 208–243.
- ZALOTAY**
1961 Zalotay Elemér: A fajszi avarkori temető. Népkutató Füzetek 12–13. Kecskemét (1961).
- WICKER**
1990 Wicker Erika: Koporsók a csólyospálosi avar kori temetőben. — Särge im awarenzeitlichen Gräberfeld in Csólyospálos. Cumania 12 (1990), 9–69.

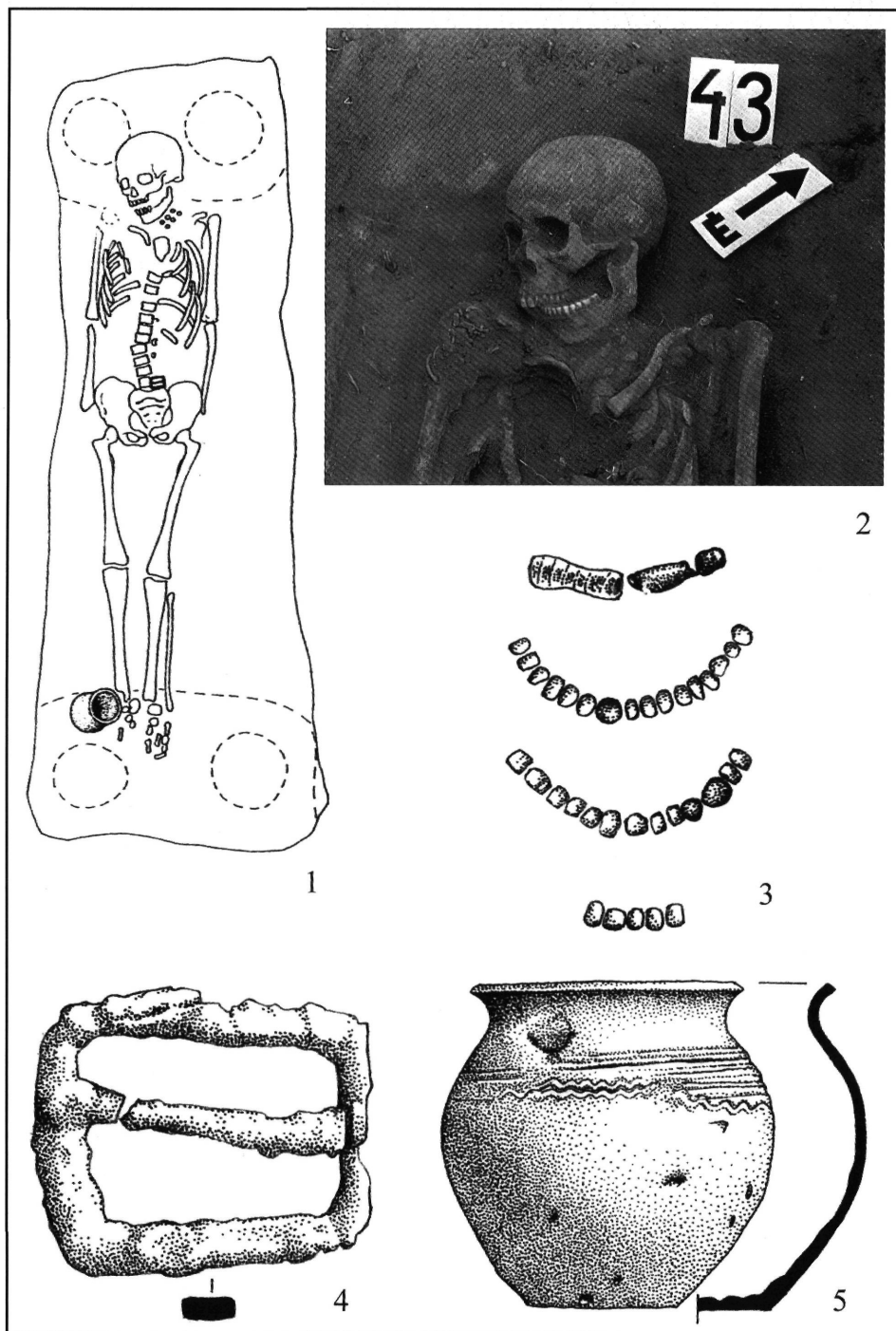
1. ábra

Kettős- és többes temetkezések lelőhelyei a Duna–Tisza közén. 1. Alattján-Tulát, 2. Budapest XXI. Csepel-Háros BVM II. Rákóczi Ferenc u. 289–295., 3. Budapest X. Rákos, Ejtőernyős torony, 4. Budapest XIV. Zugló, Tihany tér, 5. Budapest IX. Ferencváros, Wekerle-telep, 6. Bugyi-Úrbőpuszta, 7. Csengele-Feketehalom, 8. Csólyospálos-Felsőpálos, Budai tanya, 9. Fajsz-Ártér, 10. Felgyő-Úrmös tanya, 11. Gátér-Kisszállás, 12. Gombos IV. temető/ Bogojevo (SCG), 13. Hajós-Cifrahegy, 14. Homokmégy-Halom, 15. Jánoshida-Tótképuszta, 16. Jászapáti-Nagyállás út, 17. Kanizsa-Kultúrotthon/ Kanjiža-Centar, Dom Kulture (SCG), 18. Kecel-Határdűlő, 19. Kishegyes-Kálvária, Kossuth téglagyár/ Mali Idjoš-Kalvarija, opštinska ciglana Košut (SCG), 20. Kishegyes-Sárgagödör/ Mali Idjoš-Zuta jama (SCG), 21. Kiskőrös-Város alatt, 22. Madaras-Téglavető, 23. Mélykút-Sáncdűlő, 24. Sükösd-Ságod, 25. Szeged-Fehértó A., 26. Szeged-Fehértó B., 27. Szeged-Fertő láposa, 28. Szeged-Kiskundorozsma, Kettőshatár I. temető, 29. Szeged-Kundomb, 30. Szeged-Makkoserdő, 31. Szokolac-Moravica út/Bački Sokolac-Moravički put (SCG), 32. Topolya-Bánkert, Vágóhíd/ Bačka Topola-Bankert Klanica (SCG), 33. Üllő I. temető, 34. Üllő II. temető.

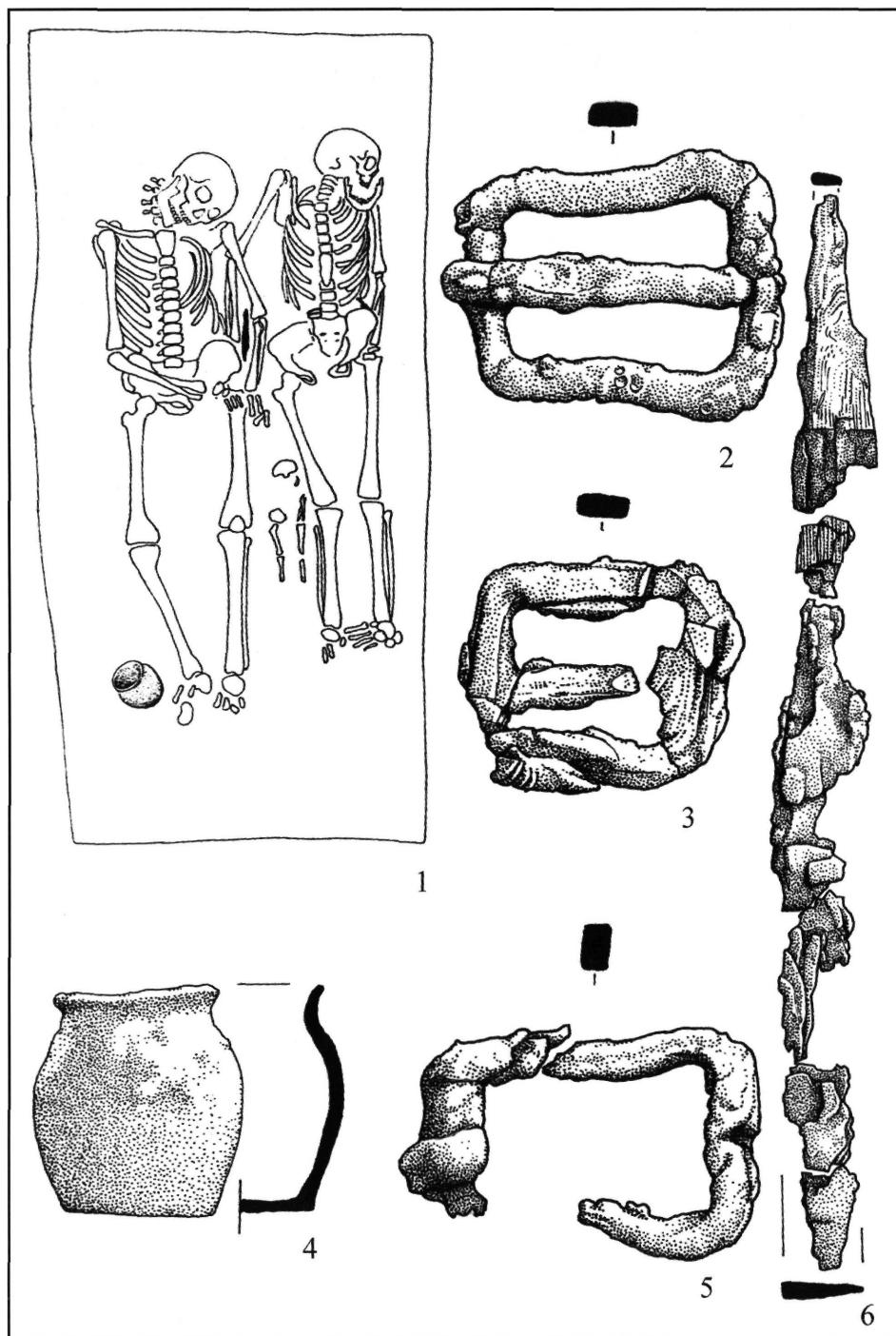

2. ábra
 Hajós-Cifrahegy 35. sír. M: 1. 1:20; 2-6. 1:1; 7. 1:3; 8. 1:2.

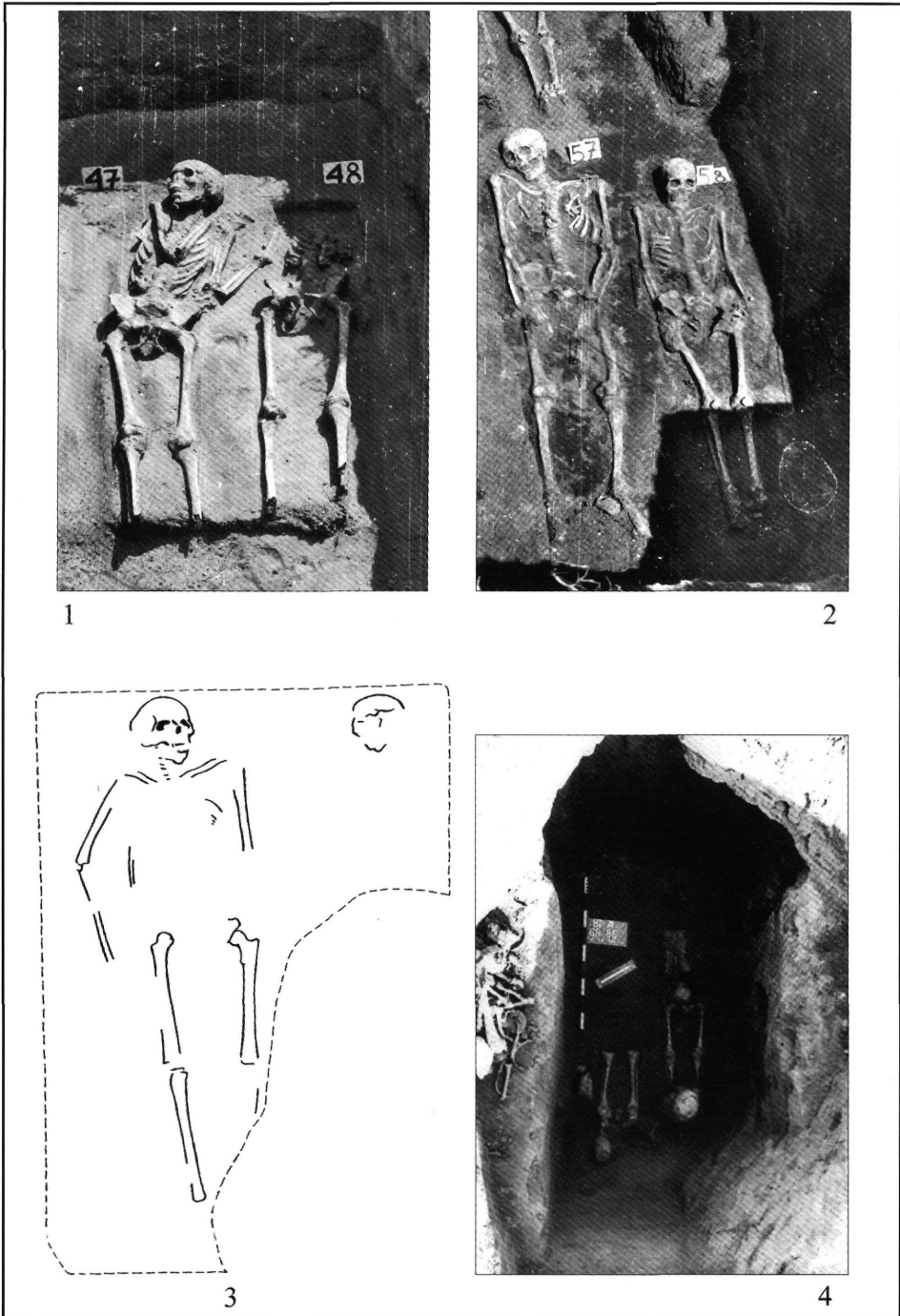
3. ábra

Hajós-Cifrahegy 43. sír. M: 1. 1:20; 3-4. 1:1; 5. 1:3.

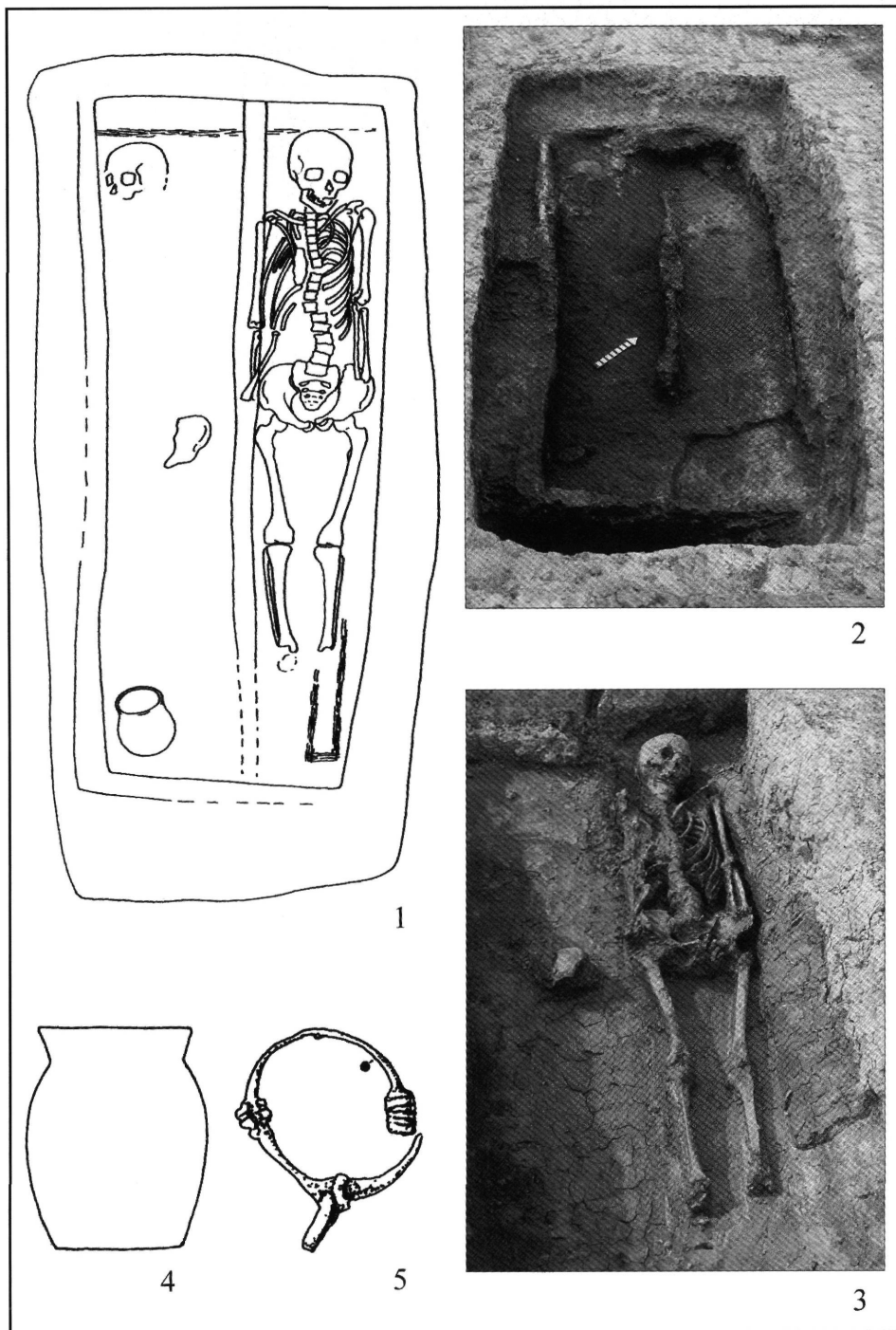
4. ábra

Hajós-Cifrahegy 113. sír. M: 1. 1:20; 2-3, 5-6. 1:1; 4. 1:3.

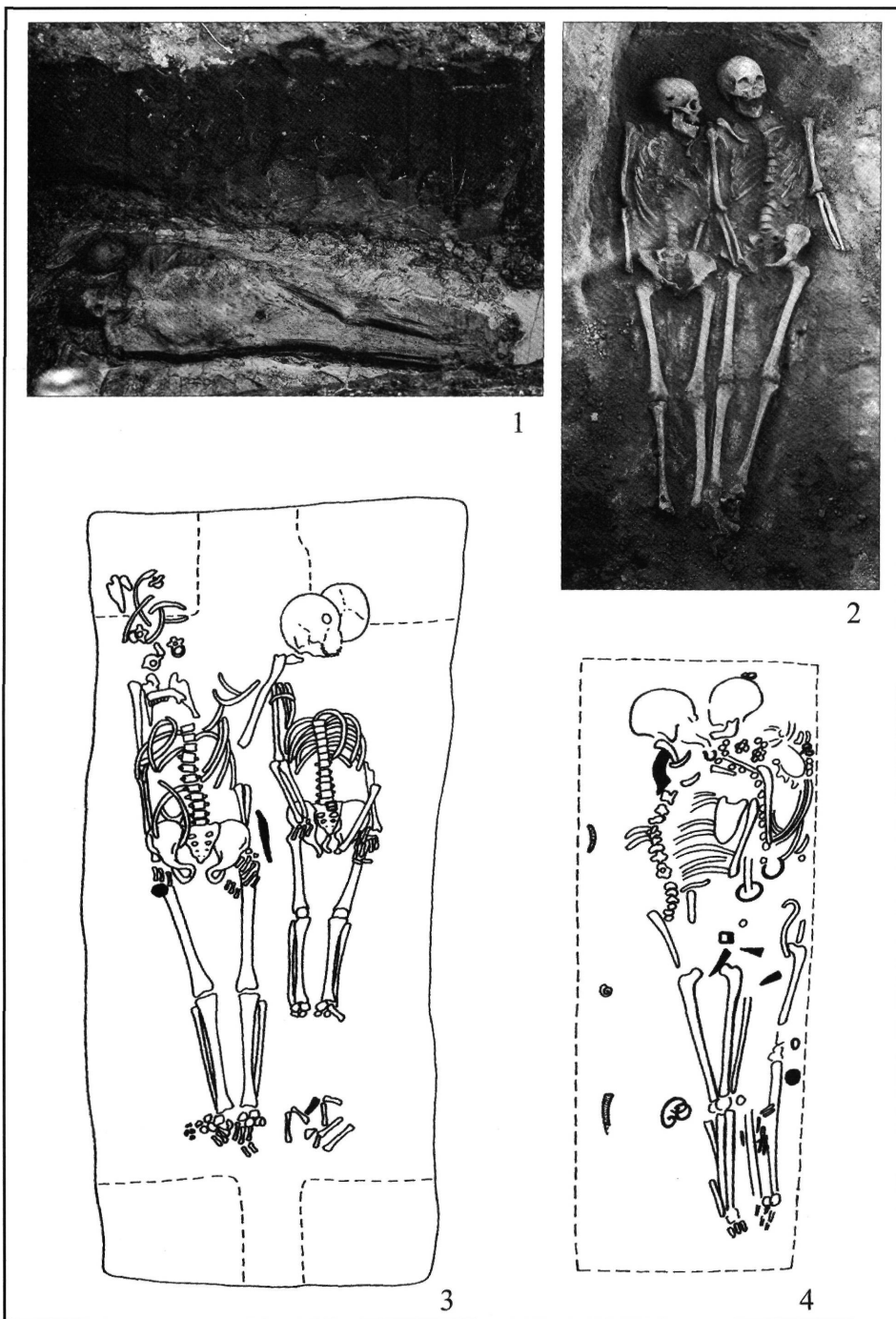

5. ábra

1. Sükösd-Ságod 47-48. sír. 2. Sükösd-Ságod 57-58. sír, 3. Felgyő-Ürmös tanya 55. sír,
4. Topolya-Bánkert, Vágóhíd/Bačka Topola-Bánkert Klanica (SCG) 86. sír. M: 3. 1:20.

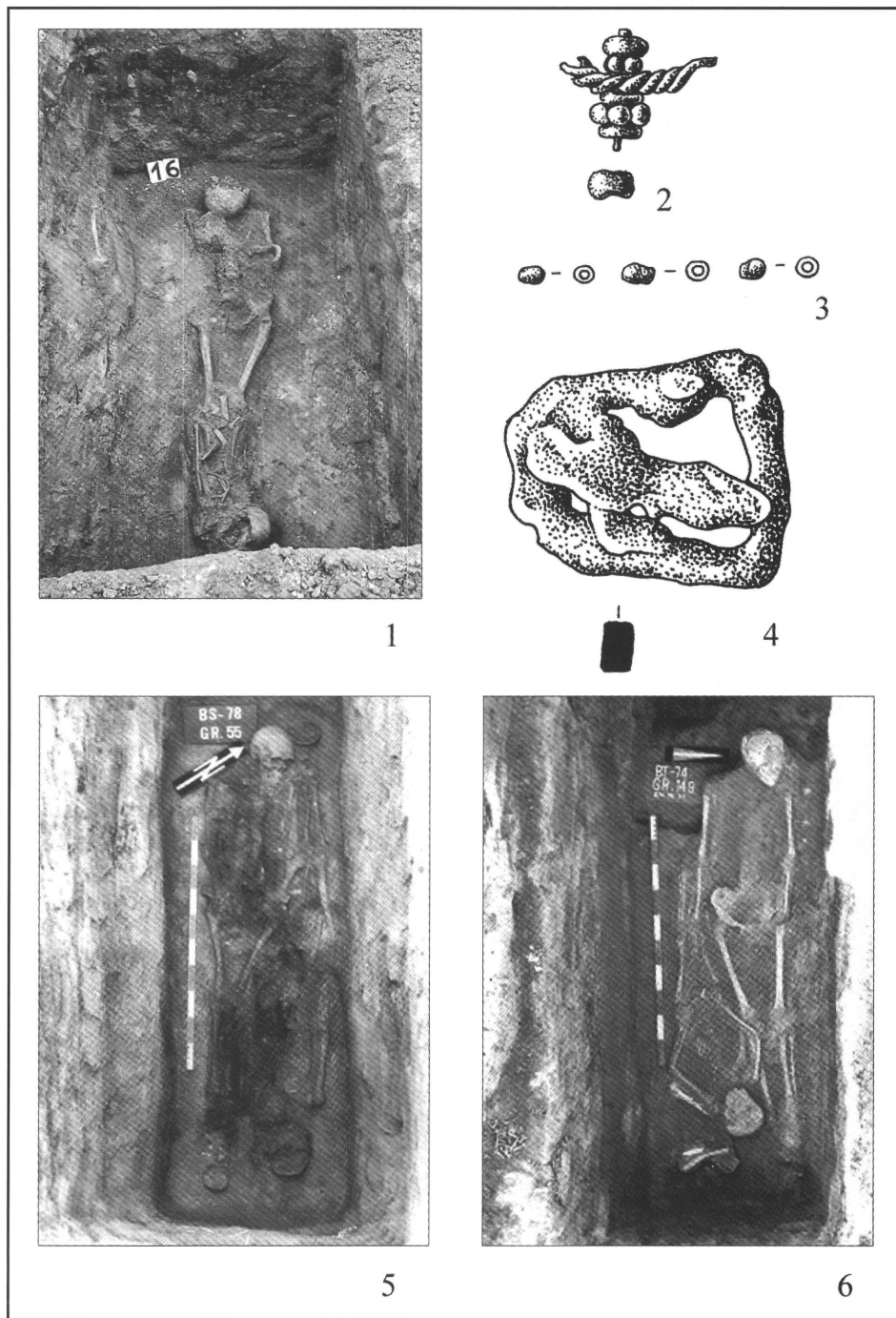

6. ábra
Szeged–Fertő láposa 8. sír. M. 1. 1:20; 5. 1:1.

7. ábra

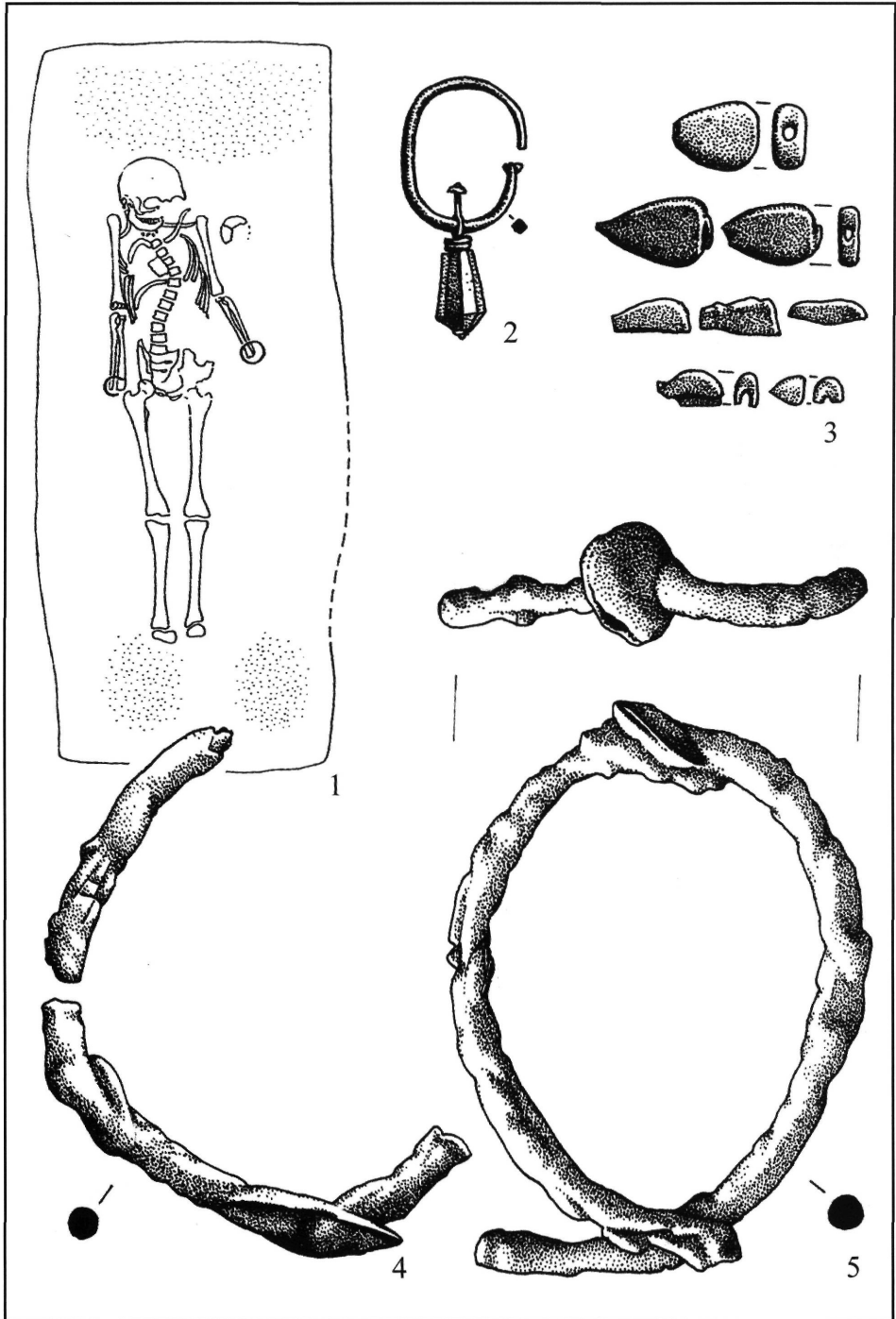
1. Csengele-Feketehalom 100–101. sír, 2. Szeged-Kundomb 241. sír,
3. Sükösd-Ságod 200–201. sír, 4. Felgyő-Ürmös tanya 61. sír. M: 3–4. 1:20.

8. ábra

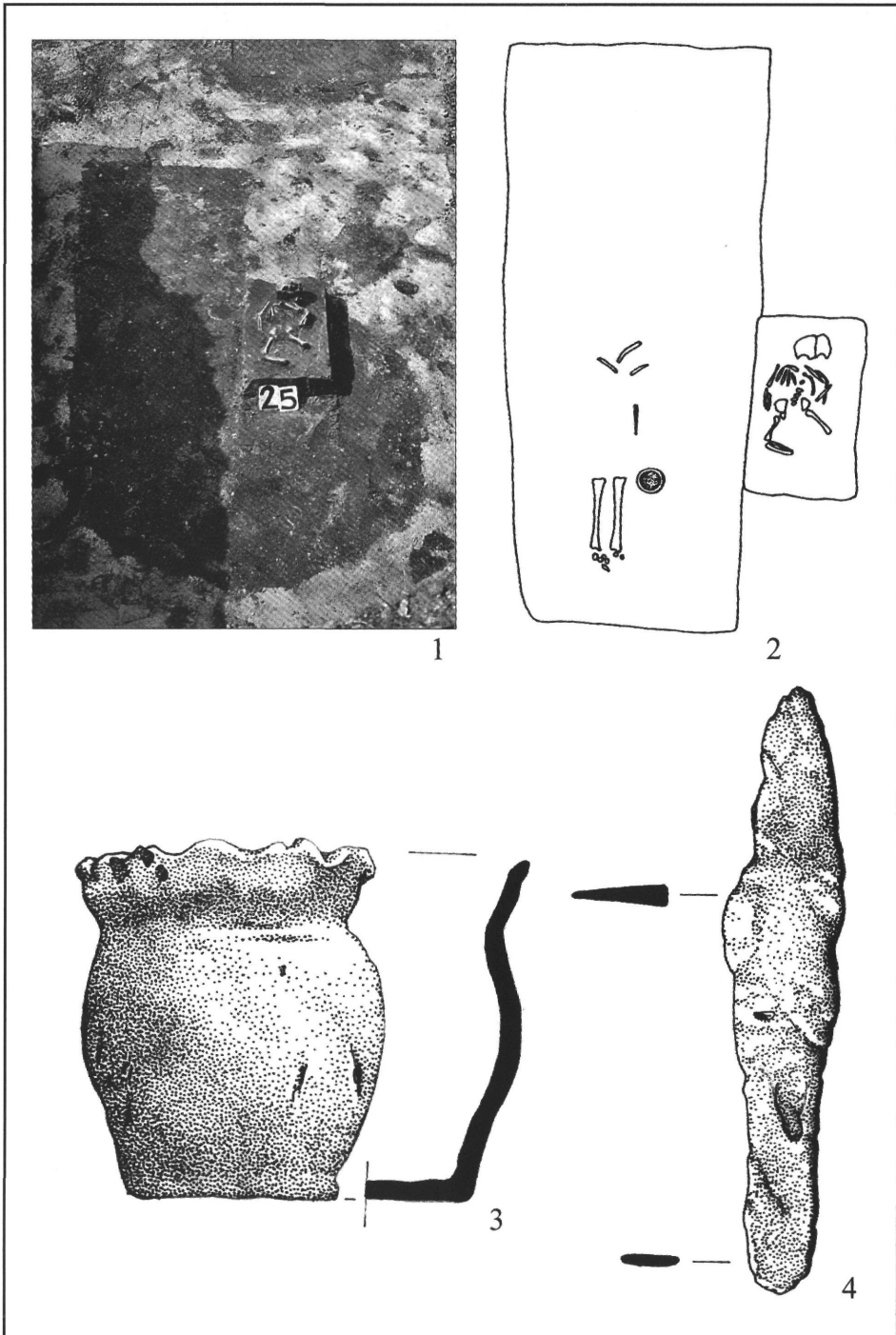
1-4. Mélykút–Sáncdűlő 16. sír, 5. Szokolac–Moravicai út/Bački Sokolac–Moravički put (SCG) 55. sír, 6. Topolya–Bánkert, Vágóhíd/ Bačka Topola–Bankert Klanica (SCG) 149. sír. M.: 2-4. 1:1.

9. ábra
Hajós-Cifrahegy 67. sír. M: 1. 1:20; 2-5. 1:1.

10. ábra
Hajós-Cifrahegy 25. és 30. sír. M: 2. 1:20; 3. 1:3; 4. 1:1.

DUAL AND MULTIPLE BURIALS IN THE REGION BETWEEN THE DANUBE AND THE TISZA RIVER FROM THE AVAR AGE

Presently there are 122 dual and triple burials from 34 sites (Catalogue, Chart 2) in the region between the Danube and the Tisza River (Map 1). Beside the simultaneous burials, the post-burials and the twin graves have been also categorised into this group because in the latter cases the same intention drove the people who performed the burials, namely they wanted to place the deceased close to each other who had been in close relationship in their lives irrespective of the fact that they had not died simultaneously. When analysing the burials every aspect (orientation, grave forms, position of the corpse, ritual elements and grave goods) showed diversified picture, consequently only tendencies could be concluded instead of rules. For the purpose of comparison the data of the similar burials from the Kisalföld (Tomka 2003) and the region of the Körös-Tisza-Maros Rivers (Bende 2004) could be used. Based on the comparison the burials from the region between the Danube and the Tisza River can be characterised as follows: 1. The rate of the dual (triple) burials within the cemeteries is 1-2%, but in exceptional cases this figure is 4,8% and 7,5% (Chart 1). 2. Most of the graves are pit-graves of NW-SE orientation, but there are some graves with bench-, cavity and pole-structure as well. 3. The volume of the graves is 1-3m³; the biggest ones are two bench-structured graves. The dimensions of the corps are in direct ratio with the volume of the graves, but the dimensions of the graves and the number of the corpses are not necessarily proportional. 4. In our case the use of a common coffin is exclusive in contrast with the Kisalföld region where the use of separate coffins is more common (Tomka 2003, List 1.A). The coffins do not have any hinges or fasteners. 5. The corpses were usually laid on their back in outstretched position. The rate of different positions is negligible. 6. Usually a woman and a child or a baby were placed into a common grave (50%), while the occurrence of the common woman-man graves is 21,5%. About 10 % is the rate of the man-child/baby and child-child burials while the occurrence of man-man graves is quite rare with 3,7% and there is only one woman-woman grave. The regions of Kisalföld (Tomka 2003, 21) and the Körös-Tisza-Maros Rivers (Bende 2004, 314) show similar rates. 7. The graves can be divided into two groups according to the position of the skeletons to each other: in the first group the position of the corpses reflects the emotional ties of the deceased (manly woman-man and woman-child/baby graves), while in the second group the main aspect was the optimal utilisation of the space. 8. In the majority of the graves the corpses were laid parallel with each other. The oppositional positioning of the corpses is much rarer than in the Kisalföld region (Tomka 2003, List 2). 9. In contrast to the Kisalföld region where the left side seems to be the main place (Tomka 2003, 22), in our case the men or the older deceased were consequently laid to the right side of the grave like in the region of the Körös-Tisza-Maros Rivers (Bende 2004, 314), while based on the grave goods there are only a few instances where the person on the right side seems to be also the man of ranks. 10. The finds of the relevant cemeteries do not reflect any hierarchical relationships. 11. The pottery grave goods are not typical to the dual and triple graves, but in which site they occur they can be found in most of the dual and triple graves. The pottery, which is usually a manually formed pot, typically occurs in adult-child graves and belongs to the adult. 12. Animal bones – manly poultry – placed beside the leg of the deceased as food offerings were found in about half of the graves. The occurrence of eggs is not typical. 13. The finds reflect that dual and triple burials were practiced in each social category except for the wealthiest class. The majority of the graves can be dated from the second half of the Avar Age, in particular from the SpA3 phase.

Csilla Balogh

DOPPEL- UND MEHRFACHBESTATTUNGEN AUS DER AWARENZEIT IM DONAU-THEIß-ZWISCHENSTROMLAND

Meinen jetzigen Kenntnissen zufolge fand man im Donau-Theiß-Zwischenstromland an 34 Fundorten (Karte 1) insgesamt 122 Doppel- und Dreierbestattungen (Katalog, Tabelle 2). Diesem Kreis ordnete ich außer den zur gleichen Zeit erfolgten Bestattungen auch die Nachbestattungen und die Zwillingegräber hinzu, aus der Überlegung heraus, dass bei den letzteren Fällen die die Bestattung vornehmenden Personen von der gleichen Absicht geleitet wurden, und zwar, diejenigen Toten, die bereits auch zu Lebzeiten in engem Kontakt miteinander waren, möglichst nah beieinander zu bestatten, unabhängig davon, dass ihr Tod nicht zur gleichen Zeit eintrat. Bei der Analyse der Bestattungen

traf ich auf eine Vielfalt bei sämtlichen Aspekten (Orientierung, Form des Grabes, Art der Anordnung im Grab – Lage der Toten, ihre Lage zueinander -, Ritualelemente und Beigaben), weshalb ich im Falle der einzelnen Anzeichen nur Tendenzen und keine Gesetzmäßigkeiten feststellen konnte. Als Vergleich dienten mir die Merkmale der im Bereich Kisalföld /Kleine Tiefebene/ (Tomka 2003) und dem Gebiet zwischen Körös–Tisza–Maros (Bende 2004) bekannten ähnlichen Bestattungen. Verglichen mit diesen, können die Bestattungen des Donau-Theiß-Zwischenstromlandes wie folgt charakterisiert werden: 1. Innerhalb eines Friedhofes macht der Anteil der Doppelgräber (und Dreifachgräber) 1–2 % aus, aber in herausragenden Fällen 4,8 und 7,5 % (Tabelle 1). 2. Die meisten Gräber sind Nordwest-Südost-orientierte Schachtgräber, jedoch gibt es darunter auch Sockel- und Nischengräber und Gräber als Pfahlbauten. 3. Der Rauminhalt der Mehrheit der Gräber liegt zwischen 1–3 m³, die größten Gräber sind zwei Sockelgräber. Die Maße der im Grab bestatteten Toten standen jeweils in direktem Verhältnis mit dem Rauminhalt des Grabes, aber die Maße der Gräber und die Anzahl der bestatteten Toten stehen nicht unbedingt miteinander im Verhältnis. 4. In den untersuchten Fällen ist die Anwendung des gemeinsamen Sarges ausschließlich, im Gegensatz zu denen im Kisalföld, wo die Anwendung von separaten Särgen öfter vorkommt (Tomka 2003, Liste 1.A). Die Särge sind ohne Bänder und Klemmen. 5. Die Toten wurden gewöhnlich auf dem Rücken liegend, in gestreckter Lage begraben, die Anzahl der davon abweichenden Positionen kann vernachlässigt werden. 6. Am häufigsten hat man Frauen und Kinder oder Säuglinge in ein gemeinsames Grab gelegt (50 %), erheblich ist auch das Vorkommen von Frau-Mann-Gräbern (21,5%). In nahezu gleichem Verhältnis (10 %) treten die Bestattungen von Mann-Kind/Säugling und Kind-Kind auf. Selten sind die Mann-Mann-Gräber (3,7 %), eine Frau-Frau-Bestattung ist in einem Fall bekannt. In nahezu gleichem Verhältnis treten sie im Kisalföld (Tomka 2003, 21.) und auch im Körös–Tisza–Maros Zwischenstromland auf (Bende 2004, 314.). 7. Die Skelette können aufgrund ihres Verhältnisses zueinander in zwei Gruppen unterteilt werden: in der einen hat man durch die Anordnung der Toten auch die gefühlsmäßige Verbundenheit der im gemeinsamen Grab ruhenden demonstriert (hauptsächlich Frau-Mann- und Frau-Kind/Säugling-Gräber), in der anderen Gruppe bemühten sich die die Bestattung Vornehmenden um die optimale Ausnutzung des verfügbaren Platzes. 8. In den meisten Gräbern waren die Toten parallel angeordnet. Die Bestattung mit entgegengesetzter, Kopf-Fuß- Lage kam in viel kleinerem Verhältnis vor im Gegensatz zum Kisalföld, wo diese Anordnung wesentlich häufiger ist. (Tomka 2003, Liste 2). 9. Die rechte Seite der Gräber ist konsequent die Seite des Mannes oder des Älteren, ebenso wie im Körös–Tisza–Maros Zwischenstromland (Bende 2004, 314.), jedoch bedeutete dies nur selten, aufgrund der Grabbeigaben, dass die auf der rechten Seite liegenden Toten auch die von höherem Rang waren. Im Gegensatz hierzu ist im Kisalföld die linke Seite die Hauptseite (Tomka 2003, 22.). 10. In den behandelten Bestattungen ist das unter- bzw. übergeordnete Verhältnis nicht typisch, oder zumindest nicht nachweisbar. 11. Keramikbeigaben sind nicht charakteristisch für die Doppel- und Dreifachgräber, aber treten sie an einem Fundort auf, dann in den meisten der Doppel- und Dreifachgräber. Was am ehesten für die Bestattungen von Erwachsenen-Kind zutrifft und gewöhnlich zum Erwachsenen gehört, das sind dem Grab beigelegte handgeformte Topfgefäße. 12. In nahezu der Hälfte der Gräber fand man Tierknochen, hauptsächlich von Geflügel, die man den Toten als Speisegaben neben die Beine legte. Das Vorkommen von Eiern ist nicht charakteristisch. 13. Aufgrund der Funde treten die Doppel- und Dreifachbestattungen in jeder sozialen Schicht der Friedhöfe auf, mit Ausnahme der Bestattungen von höchstem Rang. Die Mehrzahl der Gräber kann auf die zweite Hälfte der Awarenzeit, und auch hier vorrangig auf die Phase SpA3 datiert werden.

Csilla Balogh